DAN BOTTA

ROMÂNII

POPORUL TRADIȚIEI IMPERIALE

Predania

DAN BOTTA

ROMÂNII

POPORUL TRADIȚIEI IMPERIALE

PREDANIA

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

A publicat apoi periodica *Dacie*, ziar de nobilă ținută care a luminat în întunericul din jur candela răsăritului ce avea să vie, dând teme și temeiuri de încredere în noi și în trecutul nostru de slavă, tunând și fulgerând olimpian împotriva trivializatorilor misiunii noastre românești, întemeiat pe o vastă erudiție istorică și pe impresionant de justă atitudine exegetică, deși lovea în frunte istoria reptilină – ca orice istoric, totdeauna pe măsura istoricilor – care căutau să lumineze chipul țării cu raze de împrumut.

Mircea Vulcănescu

ROMÂNII, POPORUL TRADIȚIEI IMPERIALE

Conştiinţa istorică a unui popor, sentimentul misiunii sale în lume, aceştia sânt factorii de cari depinde mărirea sau căderea lui.

Istoria se naşte doar în spiritul acelora cari pot intui din miile de forme pe cari istoricii le pun la lumină marile linii ale conştiinţei istorice.

Ele par a se naşte solare, din însăşi confuzia începuturilor.

Conştiinţa istorică a poporului Român se identifică la început cu conştiinţa Thracică.

Popor de păstori aciuat în nenumărate cuiburi de munte, din Carpaţii nordici până la Pind, cunoscând acolo, în spaţiile pline de geniul munţilor, între asprimile pietrei, în bătaia marilor vânturi, viaţa ca o luptă şi ca un şir dureros de încercări, Thracii şi-au făurit cel mai eroic suflet din câte a cunoscut antichitatea.

În marile evenimente ale naturii, ei au descifrat, din toţi barbarii lumii, unicitatea şi solidaritatea lumii. Prezenţa în lumea întreagă a unui singur Zeu, pe care popoarele lor l-au numit cu nume diferite: Zalmoxis sau Gebeleizis sau Bacchos.

Acest popor al Thracilor, pe care viaţa sa pastorală de continuă rătăcire îl supunea unei osmoze continui, fireşte şi cu naţiunile de origine Celtică sau Illyră, în prezenţă pe vastul teritoriu pe care l-am desemnat, era împărţit însă după locul de munte, după cuibul de care depindea – în aşa-zise nenumărate popoare.

Transhumanţa lor, concepţia lor de libertate pastorală nu le permitea să fundeze un stat, o naţiune, în accepţia modernă. A fost acesta un blestem, partea de damnaţie, de pedeapsă cu care a fost încercat acest popor dăruit cu atâtea daruri. Herodot însuşi remarcase aceasta: „Dacă ar avea un singur domn şi ar fi uniţi între dînşii, ar fi de neînvins şi, aşa cred eu, cei mai puternici dintre toate popoarele…”

Cel dintîi Thrac care a exprimat şi ideea imperială şi geniul naţiunii sale a fost Alexandru Macedonul.

Oricine a trecut îngîndurat peste istoria marilor sale fapte a desluşit în acest Thrac de sânge, cu lustru de cultură Hellenică, tot ce face complexul de mari virtuţi al sufletului Thracic: spirit eroic, dreptate şi jertfă.

Ironia destinului său e aceea de a fi făurit un imperiu nu pe seama poporului său, ci pe seama naţiunii Hellenice.

Spiritul de libertate al Thracului, care este un corolar al idealismului său, în virtutea căruia omul e conceput ca om-valoare, cu potenţe cari pot fi infinite, şi nu ca om-cantitate, ca un simplu element al turmei, s'a refuzat ideii monarhice pe care o întruchipa Alexandru.

Sufletul Thracic e capabil de a crea un Imperiu, dar e incapabil de a i se supune.

Destinul lui Alexandru evocă straniu pe acela al atâtor mari Români cari au făurit un Imperiu – fie el şi spiritual, căci şi acela manifestă uneori pînă la paroxism o *cupido imperandi* – şi cari au fost împinşi să creeze pe seama altor naţii ceea ce ar fi fost atât de prielnic naţiei lor. E destinul Corvinilor, al lui Nicolae Valahul, primatul Ungariei, al lui Petru Movilă, al lui Antioh Cantemir…

Evenimentul care imprimă Thracilor spiritul de supunere, pe care ei îl vor transforma cu încetul în acela de dominaţie, a fost cucerirea Romană.
Această operă care implica şi o transformare a mentalităţii Thracice a durat trei veacuri, între întâile legiuni ale lui Mariu cari descind pe tărâmul Illyric şi victoriile lui Aurelian.
Opera lui Traian nu este decât un episod al acestor mari lupte şi ea nu ar fi fost posibilă dacă osmoza Thracică – prin rătăcirea continuă a păstorilor din Carpaţii Dacici până la Marea Egee sau la Pontul supus dominaţiei Romane n'ar fi continuat şi după cucerirea peninsulei.
Acela care a împlântat puternic ideea imperială în inima Thraciei a fost Traian. Prin marea sa autoritate, prin victoriile sale fulgerătoare, prin dreptatea sa omul acesta îşi merită deplin divinitatea – poate întâia divinitate pe care Thracia o acorda unui om. Mărturiile ei sânt încă vii pe întinsul Românesc.
Romanitatea Thraciei prosperă însă şi prin acele infinite mulţimi – *infinita copia* – de coloni Romani din toate părţile lumii, dar mai vârtos din Italia (în care populaţia se rărea atât de mult că împăraţii se văzură nevoiţi să pună stavilă acestui mare exod), şi mai ales prin secătuirea continuă a Thracilor.
Una din marile drame ale acestui popor se petrece în circurile Romei – gladiatori în luptă de exterminaţie, între ei sau cu fiare sălbatice, Creştini apoi, murind pentru credinţa lor, sub ochii abjecţi ai plebei Romane – ei mărturiseau şi aici ceea ce am definit ca geniu al acestui popor.
Actul de naştere al poporului Român nu este aşa dar numai cel săpat pe Columna Traiană, ci el se

poate desluşi oriunde în cursul acestor veacuri se întâmplă conflictul necesar dintre setea cu totul practică de Imperiu a Romanilor şi simţul lor infailibil al realităţii, cu acest popor de visionari, de eroi și de poeţi care a fost poporul Thracic.

Romanitatea Thracică se întindea acum de la Carpaţii nordici până la Marea Egeică. În pofida numelor pe cari le poartă şi cari sună atât de Thracic, pe inscripţii datând din veacul al şaselea chiar, Thracii aceştia au pierdut orice conştiinţă etnică.

Ei îşi spun Romani, ceea ce pronunţat de ei, cu o particularitate specifică graiului lor primitiv - sună Români.

Părăsirea Daciei de către Imperiu, sub presiunea invaziei Goţilor, a avut drept urmare confirmarea Romanităţii la dreapta Dunării. Ea implică în acelaşi timp redarea caracterului anarhic, de cuib de munte, vieţii pastorale din Dacia Traiană.

Păstorii aceia înşişi, cari n'au putut pleca cu multa lume Romană la Miazăzi, s'au retras probabil în depresiunile cele mai adăpostite ale Carpaţilor, în aşa-numitele ţări, departe de pasul de munte pe unde trecea Gotul – în Cîmpulung, în Vrancea, în Ţara Oltului, în Maramureş…

În forme de viaţă specific Thracice, ei se manifestă totuşi ca Romani.

Când dominaţia barbarului capată stabilitate, cum se întâmplă decenii şi decenii în şir, ei îşi duc turmele la iernatic pe malul Pontului sau al Egeei Romane. Osmoza pe care o putem numi Românească continuă…

Împăraţii Romani de origine Thracică îşi simt fără preget îndemnul de a cuprinde Dacia. Figura de

ctitor a lui Traian îi fascina. Ei construesc pe malul Dacic al Dunării castre, turnuri, aduc legiuni cari să asigure transhumanţa pastorală şi liniştea de către barbari. În panegiricul împăratului Constanţiu, Thrac romanizat, Dacia, se spune, a fost reluată: *Dacia restituta*. Împăratul Constantin aruncă un nou pod peste Dunăre, la Celeiu. Ce garanţii mai puternice pentru unitatea Românească?

Să nu pierdem din vedere, însă: *marea viaţă istorică a Românilor e la Miazăzi*. Întreaga Romanitate Thracică sânt ei înşişi. Un şir incomparabil de generali ai Imperiului vor eşi din Thracia fecundă în eroi: Aetius, învingătorul Hunilor, Belizarius însuşi, care poartă încă un nume Thracic, împăraţi ca Diocleţian, Constanţiu-Chlorul, Constantin cel Mare, Leo I, Anastasiu şi Justinian – spre a numi doar pe cei mai mari… Ideea Thracică se confundă cu ideea Romană. Thracii sânt, în Imperiu, promotorii geniului Creştin.

Se poate spune într'adevăr că triumful Creştinismului în lume a fost asigurat de Thraci – credincioşii străvechi ai Dumnezeului unic. Şi noua religie a fost mărturisită, cu o înverşunare fără seamăn, de marele număr de sfinţi şi de martiri originari din Thracia.

Se poate crede că Împăratul Constantin, mutând fasciile Romane, Senatul şi însemnele legiunilor în Noua Romă, a ţinut nu numai să întărească situaţia strategică a Imperiului anarhizat de barbari, ci să le împlânte în inima Patriei sale, esenţial Creştine.

Prin actul lui Constantin, Roma veche era abolită, Italia devenea o provincie periferică a lumii Romane şi misiunea Romană revenea întreagă Romanităţii Orientale.

Istoria medievală a Românilor, cei o mie de ani de Romanitate, căutată cu ardoare la stînga Dunării, sânt aici. Nici o enigmă, nici un miracol, ci desfăşurarea normală a unui mare destin.

Românii, afirm, sânt singurii moştenitori ai ideii imperiale Romane, cum tot ei au fost în cursul evului de mijloc deţinătorii ei.

Romanitatea Occidentală n'a cunoscut, în formele ei de stat, decât feudalitatea de natură barbară antiromană. Regalităţile Occidentale sânt, fără excepţie, creaţiuni papale. Ele n'au realitatea mistică a ideii Romane: transmisiunea imperiului. Imperiul Roman de Apus nu poate fi considerat, în lumina tradiţiei, decât ca o grosolană uzurpare, o copie executată de un barbar Frânc, a marei creaţiuni Romane.

Întreaga autoritate imperială, prestigiul august al Romei s'a transmis fără întrerupere împăraţilor de la Răsărit. Chiar când acest imperiu a înveştmântat prestigioase forme de cultură Hellenică, împăratul lui nu s'au considerat altceva decât un soldat al misiunii Romane, un *βασιλευς ρομαιων*, un împărat al Romanilor. Ideea imperială e relativă la Români.

Ei continuă a da Imperiului soldaţi şi împăraţi. Phocas e originar din Thracia. Cantacuzinii sânt Thraci, împăraţii Macedoneni sânt Thraci. Profesorul Murnu a demonstrat de curând originea Românească e celor trei împăraţi cavaleri cari au fost Comnenii…

Întinderea Romanităţii Orientale, reduse parţial de cuceririle culturii Greceşti – fireşte, nu la sate – a suferit în acest răstimp o puternică presiune barbară. Slavii şi mai ales Bulgarii constituiţi într'un

imperiu de model Roman au determinat, în secolul al VIII-lea două exoduri ale Romanităţii – una peste Dunăre în Dacia Traiană, şi cealaltă, în Thessalia.

Atunci se constitue în regiuni familiare acestei naţiuni de păstori diversele Vlahii, între cari cea din Thessalia, Vlahia Mare, a cunoscut sub ducii ei o puternică viaţă autonomă…

Când însă, după distrugerea Bulgariei, Imperiul pare a nu mai servi ideea Romană, când în numele ei, Romanitatea se simte oprimată, iată că se ridică, viforos, braţul Asanizilor.

Românii din Hem îşi iau asupră-le ideea imperială. În patetica lor indignare, în actele lor în care străbate viziunea ca şi simţul imperial, e ceva care evocă direct acţiunea lui Horia. Horia e prefigurat aci în aceşti Români cari ştiu să-şi cucerească dreptatea pe care n'au aflat-o la Împăratul.

Coroana de aur a Imperiului pe care Petru şi-o aşează pe frunte aruncă nu ştiu ce nimb de victorie pe figura aceluia pe care poporul lui l-a recunoscut în versul: *Pân' a fost Horia'mpărat!**

** Aceste cuvinte au fost rostite la radio, în Decemvrie 1937. Ceea ce ele făuriau – o nouă viziune a istoriei Românilor – a început acum să prindă consistenţă prin reviste…Pe urmele paşilor noştri s'a desvoltat chiar o stranie floră. Tot aşa cum, – sânt puţini ani de-atunci, – viziunea mistică a frumuseţii Româneşti, deslegată de noi din apele materne ale Thraciei, a cunoscut pe lângă marele public, sub numele bizar de teoria mioritică (de la frumosul cuvînt Românesc, mioriţă, mioară), o favoare excepţională.*

Istoricii literari vor avea să desbată fenomenul acestei teorii înfăţişate lumii sub forma unor opuri de dificilă doxă Germanică şi pe care literatorii, cari i-au făcut faima, au impus-o cu argumente extrase tot din modestele noastre lucrări.

Pe timpul când cuvintele acestea s'au rostit, Românii treceau printr'o epocă de mari melancolii. Încheiam în acest timp, cu o lună mai târziu, un alt cuvânt rostit la radio asupra aceleiaşi teme:

„Azi, când unul din visurile cari condiţionau Imperiul – Unirea – s'a împlinit, nu ştiu ce tristeţe ne cuprinde. Pare că nu avem alt ideal. Încercăm formule cari ne arată, cum spun oamenii de drept, ca o naţiune complet satisfăcută. Să fremătăm la aceste cuvinte. Avem multe doruri de împlinit!"

De atunci peste poporul nostru s'a abătut braţul Necesităţii. Lipsa unor mari idealuri ne-a pierdut. Când prin jertfele pe cari le vom face, poporul Românesc din Dacia Traiană se va uni iarăşi sub un acelaşi sceptru, în zarea patriei noastre va scânteia – să credem – cu o mie de cupole de aur, Roma lui Constantin cel Mare.

MISIUNEA ROMANĂ

În ziua în care împăratul Constantin muta în Răsărit – în Byzantium, fundaţia Thracului Byzas, al cărui nume răsfrânge etimologic Buzăul – însemnele autorităţii şi simulacrele Romei, el încredinţa poporului Roman din Răsărit împlinirea misiunii Romane. Născut la Serdica, în Dacia Mediteranee, Constantin cel Mare a văzut în izvorul de energie al pământului Thracic garanţia conservării grandiosului patrimoniu Roman.

Thracii aceştia în cari – după opera multi-seculară de colonizare a Romei – vibra o intensă conştiinţă Romană, aveau să întindă Imperiul cotropit de Barbari, prin virtuţile geniului lor ancestral, până la limitele trase de Caesar.

Justinian, născutul din viţa lor, acela care va înfăţişa în Cetatea lui Constatin cea mai înaltă tradiţie a Caesarilor, va evoca, într'una din Novellele sale, freamătul de luptă şi ideea de energie virilă care se ridică în suflet odată cu numele lor: *„Siquis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quaedem animum et militarium copiarum, bellorum ac pugnae cogitatio subeat…"*[1]

Recucerite de sabia lui Belizariu, de geniul militar al împăratului, Italia, Spania, Gallia, Africa participau – dar pasiv - vegetativ – la marea creaţiune imperială.

---

1. Dacă cineva ar numi regiunea Tracilor, pe loc, odată cu acest cuvânt, o anume bărbăţie a trupelor militare şi un gând de lupte şi razboi ar cuprinde sufletul.

Protecţia legiunilor pierduse din vigilenţa sa, administraţia Romană – sub continua presiune a Barbarilor – ceda. Invadate de Barbari, populaţiile acestor provincii celebrau - retrase într'o noapte quasibiologică, singura noapte a istoriei Evului Mediu - nunta Barbaro-Latină.
Infuzia sângelui Barbar va precipita o nouă structură etnică. Naţiuni noui vor răsări – naţiuni de limbă Romanică - dar străine de conştiinţa Romană, străine chiar de amintirea ei, naţiuni cari vor crea forme de stat originale sau vor adopta pe ale Barbarilor: regalitatea, feudalitatea, dreptul burgravial.
În plinul de mândrie *Chronic* al său, Cantemir - care intuise marile căi ale Istoriei descrie, în acest chip, constituirea naţiunilor Romanice Occidentale: „Căci toate cele despre apus ale Evropei niamuri, măcar că astăzi mari, tari şi evghenisite sânt, însă alţi părinţi nu-şi pot cunoaşte, fără numai pe Goţi, Vandali, Huni, Sclavoni, adică ale Schiţiei îngheţate rumpturi, şi mai cu deadins pre singură Italia atâta smintitură şi amestecătură de varvari au cuprins-o, cât precum odinioară kynicul Dioghenis, cu făclia aprinsă amiază-zi pe uliţă, aşa astăzi în mijlocul Romei pre cel hiriş Roman cineva a-l cerca mult să se ostenească şi deabia să-l nemerească, ca din varvari să-l poată alege."
Cantemir anticipează ceea ce istoricii de mai tâziu vor desvolta pe larg.
Ludwig Woltmann a demonstrat magistral originea Germanică a marilor nume ale Renaşterii. Chiar acelea de consonanţă Latină se ridică la un prototip Germanic sau purtătorii lor sânt de viţă Germană.
Prestigiul Constantinopolei, magnificenţa ei, fascina

pe toţi aceşti Barbari. Ei au început atunci să imite Imperiul, să-şi caute cu înfrigurare modele în opera lui.

Ci noi am fost, sub egida împăratului Roman, înşişi Romanii. Romanitatea noastră, ale cărei centre de energie se aflau pe pământul Thracic, apărat de legiuni, a păstrat intactă conştiinţa Romană, numele Roman.

Nici un popor Barbar n'a dominat acest pământ în chipul continuu şi activ în care au făcut-o Francii şi Burgunzii în Gallia, Longobarzii în Italia, Vizigoţii în Spania.

Acel *„imperator Romanorum"* de la Constantinopole a fost, în cea mai strictă accepţiune, *„împăratul Românilor."*

Până la moartea împăratului Mauriciu (632) istoria e făurită de nume cari concordă, în rezonanţa lor, cu numele săpate pe pietrele de mormânt de pe tot întinsul Romanităţii Thracice. Chiar atunci când profilul Latin al unui nume mare e indiscutabil, izvoarele desemnează un Thrac, un *„bessica ortus progenie."*[2]

Invazia Slavilor şi aşezarea lor în văile de pe teritoriul prin excelenţă Românesc al Moesiei, al Daciei Aureliane, al Macedoniei, cari au provocat profunde dislocări de populaţie, au resfirat conglomeratul Românesc şi au redus la o viaţă tot mai precară pe cei refugiaţi în munţi, – adăpostiţi - precum arată Nicetas Acominatos - în cetăţi căţărate pe stânci, la înălţimi cari înfruntă norii.

O separaţie se produce atunci – un hiat plin de triste urmări – între viaţa de curte Romană, de cultură clasică Latină, osificată în limba care tindea să de-

2. Naştere de obârşie Besică.

vină limbă de dicţionar, şi viaţa plenară, în continuă evoluţie, a acelora cari erau Românii. Încă la sfârşitul secolului VIII, Theophanes Confessor însemna, ca rostite într'o limbă specială, o limbă a patriei, πατρϖα φωνη, cuvintele: *„torna, torna fratre,"*[3] cari provocaseră un desastru în 495 armatei lui Commentiolus – cuvinte cari au totuşi un atât de limpede profil Latin.

Grecii sânt aceia cari, în aceste împrejurări ale Curţii Romane, - confinată într'o cultură de tradiţie Hellenică, depărtată de stratul de energie populară Romană a Imperiului, - au preluat, pe nesimţite, patrimonial imperial. Ei îşi spuneau acum – renunţând la orice veleitate Hellenică - Ρωμαῖοι, Romani.

Totuşi, titlul imperial de βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων, transcripţie a Latinului *imperator Romanorum*, nu a putut înceta să se raporte la Români. El s'a răsfrânt însă şi asupra Grecilor, cari – aflaţi în patrimoniul lui Constantin cel Mare – au început să se manifeste, pe tărâmul politic, ca Romani.

Târziu, în amurgul acestui Imperiu, redus la limitele etnice ale Hellenismului, suferind puternica presiune a Păgânului, în încordarea desperată a ultimilor lui apărători, se va rosti răspicat cererea ca Împăratul să renunţe la acest titlu care nu-l mai exprimă şi să se numească, în sfârşit, împărat al Hellenilor. Probă că titlul Roman de usurpaţie nu răspundea - după atâtea secole - sentimentului naţional Hellenic, că el nu era decât în aparenţă relativ la Helleni.

Transcripţia *Grec* pentru Ρωμαῖος - practicată de cruciaţi, cari disputau titlul de *Roman* imperiului lor de creaţie Barbară – a fost adoptată de o isto-

3. Întoarce-te, întoarce-te, frate!

riografie Românească cu totul ignară, ca şi de toţi vrăjmaşii Românismului. Cruciaţii – precum vom vedea – acordau însă cuvântului *Grec* sensul imperial de Ρωμαῖος.

Să luăm aminte: acest cuvânt s’a aplicat exclusiv patrimoniului etnic al lui Constantin cel Mare – Românilor şi Grecilor, prin excelenţă – şi el n-a denumit niciodată popoarele Barbare stabilite în Imperiu – Slavi sau Bulgari – chiar dacă existenţa lor politică a fost recunoscută de Împăratul.

Villehardouin, care a istorisit cu o pană muiată în amar înfrângerile suferite de ai săi de la Ioaniţiu, va scrie limpede că acest „Vlah" acest „rege al Vlahiei" era unul dintre Grecii Împăratului: *„Et sachiezq que en cele ost où l' empereres ala, que tuit li Grieu de l' une part et de l' altre del Braz vindrent à lui, et à son comandemant et à sa volonté, et li firent fealté et homage con à lor seignor, fors solement Johanis qui eres roi de Blaquie et de Bougrie. Et cil Johanis si ere un Blas…."*[4]

Accepţiunea politică pe care Villehardouin o dă cuvântului *Grec* este, în chip evident, singura posibilă. Numai aşa se poate interpreta afirmaţia atât de desbătută – din care străinii au tras o serie de concluzii mincinoase – a principesei Ana Comnena: „Vlahi, zice ea, sânt acei Ρωμαῖοι - şi s’a tradus Greci etnici – dedaţi vieţii pastorale."

Şi acest text era atât de clar!

Cuvântul însuşi de *Vlah*, în apariţia căruia savanţii orbiţi de analogiile pe cari le oferea constituirea

4. Și să știți că într-acea oștire la care merse împăratul, toți Grecii, dintr’o parte și dintr-alta a Brațului, veniră la el şi se puseră sub comanda şi la dispoziţia sa, şi îi făcură jurământ de credinţă și supunere ca unui domn al lor, în afară numai de Ioan, care era regele Vlahiei şi al Bulgariei. Şi acel Ioan era un Vlah.

naţiunilor Occidentale au văzut ivirea pe lume a poporului Românesc, este un cuvânt străin de realitatea Românească.
Secole întregi, acest cuvânt a fost unicul nostru nume în graiul străinilor, impus oficial de toate cancelariile lor şi totuşi, în limba Românească, nu l-am putut adopta.
Noi n-am încetat de a ne considera Romani.
„Vlah" este cuvântul prin care popoarele Slave au desemnat, în genere, pe Romanicii din calea lor. Prezenţa lui atât de întâmplătoare în istoriile Bizantine nu este legată de constituirea poporului Român, cum nu e legată prezenţa în ele a cuvântului „Nemitzes" – cuvânt prin care Slavii denumeau popoarele Germanice – cu naşterea poporului German.
Când Bulgarii cari reprezentau în totalitatea lor nu mâna de oameni descălecaţi în Peninsulă, ci o viforoasă mare etnică – Slavii de Sud – au fundat în secolul IX un stat, caracterul imperial al acestuia n'a putut fi imprimat decât de o colaborare Românească.
Titlul Roman pe care împăratul de naţiune Slavă şi-l acorda sieşi – *ţar al Bulgarilor şi al Romanilor* – nu este, cum au crezut istoricii, o deşertăciune: Romanii din acest titlu sânt Românii, aceia cari reprezentau în faţa tuturor principiul de existenţă a Imperiului.
Pomenind pe străvechii autocraţi Bulgari ca pe predecesorii săi - *„prisci illi nostri predecessores"*[5] – Ioaniţiu le atribuie titlul Latin pe care însuşi îl poartă: *„Imperatores totius Bulgarie et Blachie."*[6]
În alt document - în care exaltă originea sa Romană

5. Acei străvechi înaintaşi ai noştri.
6. Împăraţi ai intregii Bulgarii şi Vlahii.

- Ioaniţiu aminteşte pe ţarii Simeon, Petru şi Samuel ca pe proprii săi străbuni: *„…secundum consuetidinem predecessorum meorum Imperatorum Bulgarorum et Blachorum, Symeonis, Petri et Samuelis, progenitorum meorum …"*[7]

Nu este totuşi vorba de o descendenţă ideală. Cronicarul German Ansbertus, care ştie că cel dintâiu dintre asanizi, Petru, e un *Flachus*, un *„Dominus Flachorum,"* confirmă spusele lui Ioaniţiu – el descinde din viţa regilor anteriori: *„duo fratres, videlicet Petrus et Joannitius, de priorum regum prosapia descendetes."*[8]

Iar Papa ştie - „din auzite" - că aceşti străbuni ai lui Ioaniţiu îşi trăgeau originea din Roma: *„Nos aute, audito quod de nobili Urbis Romae progenitores tui originem traxerint…"*[9]

Ce legătură de sânge poate fi între „regii anteriori" - Bulgari, în părerea tuturor – şi acest Vlah care se revendică cu ardoare de la sângele şi patria sa italică: *„a sanquinis et patrie nostre a qua descendimus!"*[10]

E probabil – şi tema aceasta ar putea interesa istoria – că în vinele întâilor „împăraţi Bulgari" curgea un nobil sânge Vlah. Numele biblice pe cari le poartă, nume pe cari Veniamin din Tudela le relevase la Românii din Thessalia – *„suis iudaica nomina imponunt"*[11] – ar putea fi un alt indiciu Românesc.

E sigur însă că imperiul Asanizilor – atribuit integral Bulgariei de istoriografia Bulgară – a fost inte-

7. Potrivit cu obiceiul înaintaşilor mei, împăraţii Bulgarilor şi ai Vlahilor, al lui Simeon, Petru, Samuel, strămoşii mei.

8. Doi fraţi, adică Petru şi Ioniţă, coborîtori din spiţa regilor de mai înainte.

9. De altfel, noi, auzind că strămoşii tăi îşi au originea de la vestita cetate a Romei.

10. De la sîngele şi patria noastră de unde descindem.

11. Pun copiilor lor nume Evreieşti.

gral Românesc. Mărturiile istoricilor contemporani – în fruntea cărora e minuţiosul Nicetas Acominatos – sânt unanime.

Furia iredentă a Bulgarilor îşi poate avea un argument – singurul altminteri – în caracterul oficial al acestei creaţii Româneşti. Ioaniţiu s'a intitulat, într'adevăr, în scrisorile sale latine: *Imperator Bulgarorum et Blachorum.*[12]

Villehardouin, care a descris, însoţindu-le cu lungi strigăte de jale, faptele de arme ale acestui Român, l-a numit cu predilecţie: *„le Blas, le Blac, le roi de Blaquie."*[13]

Am cercetat în textul lui Villehardouin frecvenţa titlurilor pe cari le poartă Ioaniţiu. El este numit de 18 ori *„roi de Blaquie et de Bogrie,"*[14] de 18 *„roi de Blaqui,"* – niciodată *„roi de Bogrie."* Ţara lui poartă invariabil un singur nume – România, *„la Blaquie."*

Caracterul pur formal al întâiului titlu – sub care se ascunde singură realitatea Românească – se desprinde limpede din cronica lui Villehardouin - documentul cel mai de preţ al epocii lui Ioaniţiu.

În documentele sale Slavone, Ioaniţiu îşi spune *„împărat al Bulgarilor şi Grecilor,"* ceea ce nu poate fi decât transcripţia exactă a titlului Latin: *imperator Bulgarorum et Blachorum*. Cuvântul *Grec* are, în aceste documente, accepţiunea politică pe care am semnalat-o în textul lui Villehardouin.

Adoptarea Slavonei ca limbă a documentelor şi a Bisericei s'a impus probabil Românilor ca o necesitate. Ei dominau o populaţie Slavă care avea privi-

---

12. Împăratul Bulgarilor şi al Vlahilor.
13. Valahul, Vlahul, regele Vlahiei.
14. Regele Valahiei și al Bulgariei.

legiul de a poseda un scris. Opera lui Methodiu şi Cyril a fost determinantă pentru expansiunea – pe tărâm cultural – a limbilor Slave. Ioaniţiu n'avea pentru limba Românilor săi – limba vie, care cu secole înainte, în virtutea propriei sale inerţii, devenise ceea ce izvoarele numeau *„lingua rustica Romanica"*[15] - un alfabet apropriat în care să transcrie diversitatea sunetelor Româneşti. Scrisul Latin şi cel Bizantin nu prezentau acest dar elementar: de a fi scrisul unui grai viu, imediat accesibil, grai care devenise, în virtutea operei cyriliene, o limbă a textelor sacre. Cadrele oficiale, odată create, au fost transplantate mai târziu în Ţara Româneasca de Basarabii cari vor întemeia acolo, – în limitele unei străvechi autohtonii Daco-Romane, întreţinute de fluxul neîntrerupt al vieţii populare de la Miazăzi – vulturii tradiţiei imperiale Romane.

Nu pretinsa superioritate a culturii Bulgare – cultură absolut inexistentă în acel timp – ne-a îndemnat, aşadar, să folosim oficial limba Slavonă, ci o fatalitate, am zice, naturală. Ea derivă din actul de oportunitate politică al Patriarhului Constantinopolei, care a făcut din graiul inform al Slavilor barbari – cu ajutorul operei de proselitism a lui Methodiu şi Cyril – o limbă scrisă, de prestigiu ecleziastic.

Nu se poate pretinde, însă, că limba Slavonă nu şi-a exerciat influenţa asupra culturii Româneşti. Ei, dimpotrivă,- ca expresie a unei culturi paupere, fără nici un orizont metafizic, fără nici o tradiţie, lipsită de energie creatoare, – i se datorează începuturile atât de modeste ale culturii oficiale Româneşti.

Cât de mari erau posibilităţile de creaţie ale sufle-

15. Limba vulgară Romană.

tului Românesc, faţă de formele culturii oficiale Slavone, se vede limpede în cultura populară – tezaur al unui popor înzestrat cu simţul frumuseţii supreme, mărturisind în operele sale tradiţiile unei străvechi şi complexe culturi.

Deşi absolut străină în spirit, cultura Slavonă a impus Românilor, prin puterea tehnică a repetiţiei, o serie de cuvinte, de interes liturgic sau politic, cari constitue aproape singura mărturie a influenţei Slave asupra realităţii Româneşti.

Caracterul neologic al tuturor slavonismelor din limba Românească nu e încă un lucru acceptat. Limba noastră a căzut de mult în cercul de atenţie al slaviştilor de naţiune Slavă, – profesori de reputaţie europeană, ca Miklosich, Kópitar, Jirecek… – cari în zelul lor fanatic pentru cauza slavismului integral au tras din studiul limbii Româneşti o serie de false concluzii. Acestea, la noi, au fost aplaudate de mulţimea equivocă a linguiştilor Iudei.

Adevărul e că nici una din formele graiului Românesc n'a cunoscut pecetiea Slavă. Morfologia ca şi sintaxa lui sânt integral Latine. Nici unul din cuvintele Slave pe cari le-am adoptat n'a suferit în fonetismul său acele transformări, pe cari, în cursul unei evoluţii milenare, le-au suferit cuvintele Latine. Slavismele au rămas intacte, demonstrând, în acest chip, lipsa lor de participaţie în fluxul organic al vieţii Româneşti.

Un slavist – Român de astă dată, profesorul Bărbulescu – a demonstrat admirabil în cartea sa despre individualitatea limbii Române că transformările unor cuvinte vechi - Slave din această limbă – transformări pe cari se întemeia pretinsa influenţă Bul-

gară – nu sânt deloc produse ale unui fonetism Românesc, Thraco-Latin, ci aparţin întru totul fonetismului limbii vechi - Slave.

Fântânile noastre originare sânt pure de orice flux Slavon.

În schimb, se ştie destul de puţin despre influenţa radicală pe care un popor de cea mai veche cultură, de mândră descendenţă Romană, depozitar al unei tradiţii de autoritate unice în lume, a exercitat-o cu siguranţă asupra unor puhoaie umane, revărsate – precum spune Cantemir - „din cea mai din fund a Crivăţului varvarime."

Cercetări de această natură – întreprinse departe de marea fascinaţie a slaviştilor iredenţi – vor duce desigur la afirmarea acelor adevăruri Româneşti pe cari toate mărturiile istorice le impun cu o putere elementară.

Fenomenul comunităţii de cultură a popoarelor Peninsulei – din care doar cel Românesc posedă garanţiile unui trecut milenar pe pământul ei – n'a intimidat pe fanaticii slavismului. Ei au putut pretinde – şi o ignară etnologie Românească s'a înclinat – la caracterul original-Slav al acestei culturi. Pe pământul în care marii rapsozi ai Thraciei au făcut pietrele sensibile, şi animalele docile Cântecului, pe pământul unor tradiţii de spriritualitate fără seamăn în Europa, au venit Slavii, aşadar, şi au inventat lyra?

Sau – ce e mai straniu – Bulgarii se declară, pretutindeni, ca fiind ei înşişi aceşti Thraci. Dar continuitatea Thracismului nu e posibilă decât sub forma Romană. Numai Românii pot fi titularii ei. Peninsula era perfect romanizată la descălecarea Slavilor sau la aceea a hoardei lui Asparuh.

Românii n'au cunoscut, aşadar, ca naţiunile Romanice Occidentale, influenţa sângelui Barbar.

Născuţi în spiritul instituţiilor Romei, ei s'au manifestat implacabil ca Romani. Misiunea imperială conferită Românilor implică în mod necesar conştiinţa descendenţei Romane.

O tristă şcoală de istorie Românească a putut învăţa că întâii cronicari ai Moldovei sânt acei cari au deşteptat, dintr'un somn letargic, conştiinţa Romanităţii Româneşti. Între multiplele infamii – de model Occidental – practicate de această şcoală – era şi aceasta: Cum a putut conserva acest popor conştiinţa Romană, când alte popoare Romanice, mult mai fericite, au pierdut-o?

Textele – de n'ar fi decât ele – sânt de o eloquenţă fără seamăn.

Ioannes Cinnamus, biograful împăratului Manuel Comnenul, cita, în secolul XII, despre Vlahi propria lor afirmaţie. „Ei spun – zice Cinnamus – că sânt veniţi de demult din Italia... "

În secolul XIII, Papa Ioaniţiu III atestă şi el că poporul Românesc afirmă o descendenţă Romană. *„Populus tere tue* – scrie el împăratului Ioaniţiu – *qui de sanquine Romanorum asserit descendisse" - „Poporul ţării tale care pretinde că se trage din sângele Roman."*

Francesco della Valle, în relaţiile sale asupra drumului pe care l-a străbătut prin Ţara Românească, înseamnă – sântem în al XVI-lea secol, şi cel dintâiu cronicar al Moldovei nu se născuse încă: *„Si dimandono in linqua loro Romei perché dicono esser venuti anticamente da Roma" - „...se cheamă în limba lor Români, deoarece spun că au venit în vechime din Roma."*

Aceeaşi afirmaţie o culege, de astă dată de la umili

păstori din Transilvania, în acelaş timp, Giovanandrea Gromo – cel atât de puţin înclinat către ei, ostil naţiunii Valahe: *„Si tengono discesi da colonie Romane." - „Spun că se trag din colonii Romane..."*

Şi, în drumul pe care-l străbate în Moldova, Pierre Lescalopier, care-şi dărui atributul de *„Parisien,"* culege din acest al treilea principat Românesc, şi în acelaş secol, aceeaş afirmaţie invariabilă: *„Ceux du pays se disent vrays successeurs des Romains" – „Spun că sânt adevăraţi descendenţi ai Romanilor."*

Şi în zilele invaziei care avea să-l ducă pe strălucitul tron al lui Ştefan, pe care va cunoaşte însă lacrimile amare ale înfrângerii în proclamaţia pe care o adresa moldovenilor: *„Valenti homeni et gente bellicosa, discesi dali valorosi Romani quali hano fatto tremer il mondo,"*[16] Despot le cerea o luptă aprigă asupra Păgânilor, cu o neîncetată vărsare a sângelui lor. Şi încheia: şi aşa vom face cunoscuţi lumii întregi pe adevăraţii Romani şi născuţi dintr'înşii şi numele nostru va fi nemuritor. *„Et a questo se faremo cognoscer a tutto il mondo li veri Romani et discesi da queli, et il nome nostro sara immortale."*[17]

Când, aşadar, cu dorul de a deştepta în suflete icoana bărbăţiei din trecut, întâii cronicari ai Moldovei evocau descendenţa Romană a poporului Românesc, ei nu făceau decât să transcrie cea dintâiu, cea mai elementară – sfânta banalitate a naţiei lor.

---

16. Oameni curajoși și neam războinic, urmași ai puternicilor Romani care au făcut să tremure lumea.
17. Și, de aici, dacă vom face cunoscuți întregii lumi pe adevărații Romani, și pe urmașii acestora, atunci și numele nostru va fi nemuritor.

LEGEA ROMÂNEASCĂ

Numele Roman, sentimentul tradiţiei legitime a Romei, acestea au implicat pentru Români şi conştiinţa esenţial Romană, a distincţiei dintre ei şi restul lumii.

Orbis Romanus era, prin excelenţă Lumea – în sensul ei luminos, de univers al legilor civile, cunoscând o admirabilă ierarhie de funcţiuni, în fruntea căreia, alături de zei şi zeu el însuşi, se afla Împăratul. Dincolo de această *lume* se întindea, ca o negaţie a ei, noaptea primordială a Barbariei.

Caracterul ecumenic al Imperiului derivă din conştiinţa că el singur întruchipează lumea, că o întindere a lui înseamnă, de fapt, o victorie a lumii asupra negaţiei sale, o înfrângere legitimă a întunericului…

Distincţia „Roma şi Barbarii" manifestă desigur conştiinţa unei mari energii politice pacificatorii, – sensul Păcii Romane, – şi sentimental privilegiului Roman, sensul lui *civis Romanus*, dar, mai ales, sentimentul creaţiunii sacre a Romei, natura augustă, impregnată de har, a statului Roman.

În cetatea de scaun a lui Constantin cel Mare, împăratul Roman, de religie Creştină, nu renunţă la nici unul din atributele sacre pe cari, în virtutea unei religii de caracter politic, Roma păgână i le conferise mai demult. Reunind în persoana sa autoritatea sacră a Romei şi funcţiunea pontificatului Roman, împăratul s'a considerat neîntrerupt

– şi sub augurii nouei religii – o făptură divină pe pământ.
La Ravenna, în refracţia minerală a mozaicului, Justinian, hieratic, în lung vestmânt imperial, poartă în jurul frunţii aureola Sfinţilor. El este, ca şi predecesorii săi Romani, o persoană divină, *„divus imperator"* şi tot ce e al lui şi toate faptele sale sânt divine. El face parte, încă de pe pământ, din Biserica biruitoare.
Împlântând Roma în centrul lumii Thracice, Constantin cel Mare o aşezase nu numai pe un pământ profund Creştin, dar în adierea unui spirit de misticitate, a unui mare dor de absolut.
În persoana împăratului de naştere Thracică s'a cununat, cu atributele autorităţii de stat, şi sensul unui pontificat mai înalt decât al Romei: al zeului pe care Geţii – fruntea popoarelor Thracice – îl venerau sub numele *„Zalmoxis."* Dio Chrysostomus ştia că regele Dac reunea uneori funcţia sa cu aceea de preot: *„et rex illis et pontifex ob suam peritiam habebatur."*[18]
În marile ambiţii Creştine ale lui Constantin cel Mare, geniul practic al Romei este nespus de viu. El adună sinoade şi impune episcopi, el decide în lucrurile Domnului, ca vicarul Lui pe pământ. Justinian nici el nu va proceda altminteri. Dar tot ce era centurion Roman în predecesorii săi e preot într'însul. Sentimentul de fiecare pas al Nevăzutului, înfiorarea înaintea lui Dumnezeu, conştiinţa sacerdoţiului…
Justinian va ridica pe împăratul-arhiereu, pe „cel asemeni Apostolilor," ισαπὸστολος - cum l-au consacrat canoanele – la cea mai înaltă expresie. Se manifestă în el sufletul Thracului mistic. Imperiul

18. Iar la ei regele era considerat şi preot, datorită priceperii sale.

întreg – *res Romana* – capătă reflexul de idealitate al concepţiei Creştine. El e un lucru al Domnului, un fapt de ordin extratemporal: *Res Romana Dei est…*[19] Concepţia aceasta va duce mai târziu până la strania rătăcire că Imperiul n'are nevoie de arme, că Îngerii luptă pentru el.

Iisus Pantocratorul, Iisus în cea mai solemnă expresie a divinităţii Sale, poartă în palme atributele puterii Romane. Ceea ce se întinde dincolo de lumea Creştină, negaţia Imperiului, nu există în spirit.

Aceasta e concepţia pe care a mărturisit-o Bizanţul, în faţa Catolicismului Roman. Desprinsă de Barbari din corpul lumii imperiale, Roma Sfântului Petru, – cu episcopii ei superbi, ostili împăratului – începuse a fi negaţia Romei. În Imperiu, împăratul e preot. Schisma e o formă de uzurpaţie. Contestând împăratului dreptul de a decide în lucrurile Domnului, Papii şi-au arogat dreptul de a decide în lucrurile lumii. Ecumenicitatea s'a retras atunci în limitele lumii de dreaptă credinţă, în limitele Ortodoxiei.

În limitele acestei lumi au existat secesiuni numeroase, împăratul din Cetatea de scaun a fost deseori contestat, şi s'au creat state în afara autorităţii sale. Dar aceste state au conservat intact caracterul originar Roman, au fost creaţiuni imperiale – nu de model imperial ca imperiul barbar al lui Carol cel Mare – ci generate de focarele de energie Romană ale lumii de atunci, de Români.

Creaţiunile politice, ivite pe urmele despoţilor Serbiei şi ale autocraţilor Bulgari s'au putut ridica, aşadar, la treapta imperială în măsura în care la temelia lor erau Românii. Titlul imperial Roman pe care-l

19. Imperiul Roman este al lui Dumnezeu.

purtau capii acestor creaţiuni Romane – am demonstrat aceasta – nu era o deşartă aroganţă, ci mărturia unei colaborări cu aceia în mâinile cărora Constantin cel Mare aşezase dreptul de a crea pe împăraţi.

Cuvântul „împărat," de strictă descendenţă Romană, care se ridică în sufletele noastre cu lumea fermecată a legendelor, dezvălue caracterul esenţial Românesc al persoanei imperiale. Figura legendară a împăratului, atmosfera de bunătate familiară, de cucernicie, de bărbăţie, în care e învăluit, relevă profunda comunitate a poporului, din mijlocul căruia se înălţa fruntea pururi augustă a Cesarilor.

Pentru Români, celelalte creaţiuni de stat, oricât de întinse ar fi fost, nu erau decât *crăii*. Cuvântul derivă de la numele lui Carol cel Mare, creatorul unui imperiu care – fără transmisiune legitimă, fără nucleul de energie Romană – era în ochii lor o ficţiune.

Valoarea morală a unei creaţiuni imperiale Româneşti izvora din însăşi conştiinţa posesiunii legitime a numelui şi a tradiţiei Romane. Valoarea politică a unei atari creaţiuni era nespus de mare. Înfrângerile suferite de împăratul Latin al Constantinopolei, moartea lui în robia lui Ioaniţiu, legăturile de familie pe cari împăraţii Latini al Constantinopolei le-au creat cu casa Asanizilor, toate acestea o spun destul de limpede.

Villehardouin recunoaşte în Ioaniţiu un rege foarte puternic: *„roi s'en ere faiz riche… Mult fus riches et postéis l'avoir…"*[20] Nicetas Acominatos descrie cumplitele sale unelte de luptă, folosite la Serres – arme noui, mărturisind o tehnică originală, superioară

20. Regele a fost bogat... A fost foarte bogat și îmbelșugat în arme.

celei a Latinilor – şi aminteşte cu emoţie oastea lui Ioaniţiu la asediul Varnei: „oaste foarte multă şi leită în zale…"

Aceste imperii, de tradiţie Romană, în cari împăraţii rivali exercitau o autoritate continuă asupra Bisericii, n'au dus totuşi în sânul ei la secesiune, la schismă. Biserici autocefale, în cari un împărat face legea, erau totuşi unitare în spirit, participau la ecumenicitate, în limitele lumii de dreaptă credinţă…

O explicaţie posibilă – pe lângă aceea a marii fascinaţii pe care o exercita doctrina Creştină în fine constituită – e şi aceea a prezenţei, în toate, a elementului fundamental Roman, a Românităţii noastre solidare. Românii numesc într'adevăr religia lor cu acest nume semnificativ „legea Românească." Ei au redus noţiunea legăturii mistice dintre ei şi Dumnezeu – religia – la noţiunea mai viguroasă, mai plastică, prin excelenţă Romană a *legii*. *Legea*, de interes esenţial politic exprimă pentru ei, acum, religia de interes esenţial politic. În acest înţeles, religia este legea fundamentală a statului, raţiunea lui de existenţă, principiul lui de autoritate în lume.

Legea aceasta este Românească. În această expresie străbate – credem noi – şi conştiinţa marei contribuţii a poporului nostru la mărturisirea ei în lume – marele număr de martiri originari de pe pământul Thracic – dar, mai mult, conştiinţa că ea se întinde în limita creaţiei Romane. „Românesc" are deci înţelesul ecumenic al cuvântului „Roman," valoarea lui politic–religioasă. Aşa se explică mărinimia voevodală, pe tot întinsul Răsăritului Ortodox, daruri şi ctitorii semănate pretutindeni din conştiinţa datoriei Româneşti, din vocaţie pentru „legea Românească."

Voevozii nu mai poartă titlul imperial, dar în numele lor de domni străbate un echo puternic din titlul imperial Roman: *dominus noster imperator*.[21] Pe zidurile ctitoriilor domneşti ei pot fi văzuţi, în lung strai împărătesc, purtând pe cap înflorita cunună a Comnenilor, a Paleologilor. Ei sânt preoţi şi împăraţi. În ei e pururi vie conştiinţa de stat Romană. Mirul care face un domn face din acelaşi om un preot. Investit cu putere harică, el are treapta unui arhiereu, a unui ισαπὀστολος.

Caracterul eligios al funcţiei voevodale e limpede în istoria noastră. Cineva ca să fie domn, cată să fie, ca şi preotul, nevătămat la trup, mândru la înfăţişare. Un Joldea nu se poate confirma în scaun, pentru simplul motiv că e slut. Petru Şchiopul avea un defect abia perceptibil…

Cine e uns domn, îşi schimbă numele. El pierde, ca şi monahii, statutul său de mirean. Numele domnesc e acela de Ioan, nume de adânc răsunet mistic: Io, în grafia Slavonă. Pe lângă acest nume, Domnul păstrează în genere numele său, deşi nu rareori şi pe acesta şi-l schimbă. Petru Stolnicul îşi va lua ca domn numele imperial de Alexandru. Tomşa şi Răzvan se vor numi, domneşte, cu numele lui Ştefan cel Mare. Iacov Despotul se va numi Ioan. Şi Lupu Vornicul va adopta numele împăratului legislator Vasile.

Voevozi – ca acel turburător Radu Mihnea, ale cărui visuri domneşti sânt frumoase ca ale lui Despot – au luat parte ca arhierei la consacrarea unor ctitorii ale lor, au exercitat *de fapt* funcţia lor sacerdotală.

Conştiinţa sacerdoţiului şi sensul religios al domniei Româneşti au fost exprimate admirabil de Ştefan cel

21. Domnul nostru, împăratul.

Mare. El este acela care impune oştirii sale – înaintea marilor încercări – rugă şi post, veghe desăvârşită a sufletului, religioasă purificare în vederea biruinţei. Învingător, el respinge orice laudă. Prinosul şi slava se cuvin numai lui Hristos.

Şi când e să ia pana, el scrie cuvinte cari par a fi ritmate de un suflu divin: „Auzind şi văzând noi aceasta – scrie Ştefan după lupta de la Podul Înalt – am luat sabia în mână şi cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atotputernic am mers asupra vrăjmaşilor Creştinătăţii, i-am frânt şi i-am călcat în picioare şi pe toţi i-am trecut sub ascuţişul sabiei noastre, pentru care lucru lăudat fie Domnul Dumnezeu."

Se întâmplă însă ca şi Ştefan să fie înfrânt şi iată-l scriind către principii Creştini – aceasta după ziua de la Valea Albă, când a pierit floarea oştirii moldovene: „Eu şi curtea mea am făcut ce am putut şi s'a întâmplat ce v'am spus. Ceea ce cred că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele. Şi lăudat să fie numele lui."

Magnifică expresie a sufletului acesta în contact viu cu Divinul, infinit în înţelegerea pe care o are a rosturilor lumii a doua zi după cea mai cruntă dramă din existenţa sa - şi din existenţa Moldovei.

Pe un părete de la Mânăstirea Voroneţ, Ştefan Ctitorul a fost închipuit de pictor într'o imagine nespusă. El e în genunchi, purtând în palme graţiosul său dar – splendidul chivot al Voroneţului – şi lângă el, înconjurîndu-i umărul cu braţul drept – într'un gest de nesfârşită prietenie – Sfântul Gheorghie, Sfântul Thracic, Sfântul victoriilor, îl presintă Pantocratorului, lui Iisus Împărat al Lumii.

E aici, în prietenia aceasta cu Sfântul viforos al luptelor, un reflex al gloriei imperiale.
Lupta cu Turcul păgân intra în sentimental misiunii sale. Ştefan era ca şi Mircea cel Bătrân, care în tractatul de alianţă încheiat cu Sigismund, regele Ungariei, numea pe Turci *specialissimos suos hostes*, vrăjmaşii săi cu totul speciali, ca şi Ioan Corvinul, în care apare însă şi o faţă nouă papistaşă de condottier, pătruns de ideea Creştină, de ideea de apărare a patrimoniului sacru al lumii – de conştiinţa ecumenicităţii.
Această conştiinţă n'a dispărut sub loviturile Turcului. Când Poarta a îngenuncheat pe Domni, autoritatea lor spirituală în lumea Ortodoxă – printr'o graţie divină – a sporit.
După ce, în multă umilinţă, în Palatul Padişahilor, domnul Român săruta în semn de supunere mâna temutului Turc, o imensă răscumpărare îl aştepta. Din tristeţea acelei decăderi, din acel străfund de umilinţă, un gest mistic ridica pe domn la cea mai înaltă demnitate. Într'adevăr, în pragul Patriarhiei de Constantinopole, Patriarhul îl aştepta. Corurile începeau să intone imnul de încoronare a împăraţilor şi domnul Român era uns după datinile imperiale. În el moştenirile Bizanţului – şi cea Românească şi cea Greacă – se împleteau sub binecuvântarea Bisericii. Nimic nu mai lipsea autorităţii sale spirituale.
În catedrală şi până pe străzile Constantinopolei, domnul Român era salutat cu aclamaţiile datorate Împăratului, cu străvechile πολυχρονια.
Şi au fost domni cari ca Petru Cercel au adus alaiului lor toate atributele măririi: călări muiaţi în aur şi

argint, aur aruncat pe drumuri ca în timpul slavei Bizantine.

Întreg Răsăritul Ortodox i-a considerat drept capi ai lumii. La curţile lor veneau patriarhii ecumenici, se convocau sinoadele.

În slava unei zile, ca aceea a Mânăstirii Argeşului s'au putut vedea la Curtea de Argeş, întruniţi, patriarhi, mitropoliţi, episcopi şi ecumeni veniţi de la marginile lumii. Pentru prestigiul Domnilor, pentru confirmarea autorităţii lor până în Siria şi în Liban, în Armenia şi în insulele egeice, unde numele lor era pomenit ca al împăratului de odinioară, ne închipuim ce tezaure Româneşti s'au revărsat.

Aproape simultan cu această reintegrare mistică a domnilor în patrimoniul Romanităţii noastre, se petrece un fenomen al cărui sens prodigios n'a fost descifrat până acum: limba Românească ia locul Slavonei în textele sacre, în cărţile de ritual, şi – ceea ce e unic pentru o limbă vie – în celebrarea oficiului divin. Se precipită în limba Românească, aşadar, caracterul ei originar ecumenic. Ca şi limba Latină pe care o întruchipează integral, ea este o limbă liturgică, înţeleasă în ceruri.

Ortodoxia îi recunoaşte virtuţile sacre, şi când episcopul Ortodox al Transilvaniei va semna actul de uniune cu Biserica Romei, Papa însuşi o va recunoaşte ca limbă de cult.

Este – mi se pare – singurul exemplu al unei limbi vii care se ridică pe această treaptă – exemplu al unui privilegiu divin care poate fi obiect de profundă meditaţie.

Odată cu aceste mărturii ale harului, conştiinţa misiunii Româneşti în lume a sporit. Domnii noştri

îşi manifestă voinţa de a se afirma ca împăraţi ecumenici, de a ridica asupra Constantinopolei marea lumină a Crucii…

Viziunea Constantinopolei a început să-i bântuie. Cel dintâiu care ne-a lăsat mărturia ei a fost acel tragic Despot Vodă, asupra căruia s'a abătut însă, de când cu drama lui Alecsandri, o urgie de romantism. El e acela care visase – ne spune un contemporan – trei îngeri oferindu-i trei coroane: a Moldovei, a Transilvaniei şi a Ţării Româneşti.

Străbate în această imagine ceva din candoarea unei picturi Italiene, dar şi instinctul nespus de puternic al solidarităţii Daciei. De aceea n'aş putea crede prea uşor ipoteza admisă azi de istorici a descendenţei lui Despot cu totul străine de sângele Românesc.

Un om care aleargă aici de la marginile Apusului, chemat ca de o vocaţie fără seamăn, care arde de dor să unifice Dacia, care dă Moldovei o Academie, o armată, ridică cetăţi, nu poate fi un copil al nimănui, mânat doar de miragiul aventurii. Dacă vom adăuga la aceasta că se pretindea, cu ultima energie, descendent din Ştefan cel Mare, că vorbia în cuvinte inspirate despre originea Romană a poporului său, că-i atribuia misiunea de a reface Imperiul, înverşunarea asupra lui a oamenilor de ştiinţă pare stranie.

Într'adevăr, iată pe Despot scriind boierilor săi, în Februarie 1562: „Sper ca în scurt timp să cuceresc locurile Moldovei mele pe cari le are Păgînul, adică ţărmul Dunării şi, nu numai acela, ci şi Ţara Românească şi Grecia. Şi nu ne îndoim de ajutorul tuturor principilor creştini pe mare şi pe uscat asupra vrăjmaşului comun, şi într'una cu mila lui Domnului,

vom avea biruinţă asupră-le şi neîncetată vărsare a sângelui lor…”

Mihai va visa şi el restauraţia Imperiului. Sabia lui fascinase întreaga Creştinătate din Peninsulă. Mitropolitul Tîrnovei îi promitea legiuni de Creştini. Totul părea aproape de împlinire. Şi visul acesta căzu.

În secolul XVII se întâlnesc – spre durerea Românismului – trei principi ambiţioşi ale căror veleităţi imperialiste se loveau una de alta: Matei Basarab al Ţării Româneşti, Georgie Racoţ al Transilvaniei şi, mai presus de ei, Vasile Lupu, cel care-şi luase ca domn numele imperial de Vasile şi despre care Miron Costin, cu iscusita lui pană, scria: „Nu-l încăpea Moldova, ca pe un om cu hirea înaltă şi împărătească, mai mult decât domnească.”

Tot atunci avea să-şi consume nostalgiile imperiale ilustrul descendent al împăraţilor Cantacuzini – de viţă Thracică – şi al sângelui băsărăbesc: Şerban Cantacuzino.

În linia marei tradiţii Româneşti – considerându-se, ca şi predecesorii lor, capi politici ai lumii Ortodoxe şi, în acest înţeles, împăraţi şi descendenţi de împăraţi pe tronurile Ţării Româneşti şi Moldovei – Fanarioţii vor urmări cu toată ardoarea visul imperial. Aproape toţi au fost magnetizaţi de dânsul. Alexandru Mavrocordat, Matei Ghica, Constantin Ipsilante, au pus la cale planuri de amănunt. Un alt Ipsilante, Alexandru, fiul unui domn al Ţării şi al unei Văcărescu avea să încerce în acel proiect fantastic al Eteriei împlinirea lui.

Alexandru Ipsilante a expiat, în ruină, vina de a se fi supus atunci – poate fără voia lui – nu ideii ecu-

menice, de esenţă religioasă, a Imperiului, ci ideii naţionale Greceşti.

În aer erau încă salvele retorice ale Revoluţiei Franceze. Naţionalismul laic începea. Sub influenţa lui, domnia Românească îşi va pierde patrimoniul ei de mari tradiţii.

Ruina tradiţiei Romane, negaţia statutului ecumenic Ortodox, batjocorirea unei culturi milenare – singurele proprii geniului naţiei noastre – prin adoptarea unor triste simulacre din Apus, toate acestea au început atunci. Era liberalismul născând al lui Gheorghe Lazăr, al lui Tudor, al Cărvunarilor…

LIBERTATEA ROMÂNEASCĂ

Perpetuând tradiţiile pastorale ale Thracilor, pe urmele cărora ei apar ca un popor prin excelenţă pastoral – şi aşa de mult identificaţi păstoriei încât în numele lor etnic, principesa Ana Comnena recunoaştea, în secolul XII, titlul îndeletnicirii de păstor – Românii au ilustrat, în cursul lungii lor istorii, concepţia de libertate pastorală.

Singur, între ceruri şi văi, imobilizat pe creste, domninând un larg amfiteatru de coline, ori străbătând singur, în urma turmei sale, drumuri lungi, asaltat de pericole, învăţat a înfrunta, a lupta şi a domni, păstorul Thrac şi-a făurit un suflet de un sălbatec individualism.

Întreg poporul Thracic, poporul de geniu al lumii vechi, – popor din sânul căruia au răsărit, iluminaţi, poeţii şi eroii cei mai mari – a pătimit nespus de pe urma lipsei de unitate, a lipsei de coheziune, a incapacităţii de a se supune cuiva – corolarul acestei concepţii de libertate pastorală, fructul acestui individualism atât de ferm.

Herodot exprimase, în aurora istoriei lumii, ca un caracter specific acestui popor, faptul că el nu se lasă guvernat: „Dacă ar avea un singur rege – spunea el – ar fi de neînvins,” şi adăuga: „şi cei mai puternici dintre toate popoarele.” Herodot a intuit admirabil damnaţia pe care o purta – ca un revers al unor însuşiri de geniu – individualismul păstorului Thrac.

În lira lui Orpheu, lira care palpită plină de freamăt, peste creştetul tuturor munţilor Thraciei, se exprima în exaltarea omului singur, a geniului-rege, - sentimentul confuziei în lume, al participării la marele tot. Dionysos Unanimul se năştea din pathosul omului singur…

Când pe urmele păstorului Thrac – şi născut dintr'însul – va trece păstorul de limbă Latină, acesta va fi şi el tributar aceleiaşi concepţii. *„Ullus rex eos domare potest"*[22] va scrie despre Românii din Thessalia, în secolul XII, rabinul rătăcitor Veniamin din Tudela: „Nici un rege nu-i poate stăpâni." Sânt aidoma cuvintelor rostite de Herodot cu 1600 de ani în urmă. În secolul XIV, istoriograful Bizantin Ioan Cantacuzenul va scrie despre ei lapidar: Sânt ὰβασιλεύτοι– sânt „fără rege" sau „nu pot suferi un rege."

Vlahiile lor, cari se vor consolida în state puternice la Miazănoapte, pe teritoriul Dacic, ne vor oferi, în cursul istoriei lor, exemple numeroase de nesupunere. E un loc comun la cei cari au scris despre ele, mărturia uşurinţei cu cari Vlahii schimbă pe domni.

Constituiţi cum sânt în statele lor, solidari în virtutea unei tradiţii de domnie Romană, Românii aceştia vor manifesta în toate actele lor aceeaşi concepţie de libertate. Ei vor crea state, ca scuturi de apărare a fiinţei naţionale. Pentru statele lor, ei vor lupta – în strictă tradiţie Thracică – fără teamă de moarte.

În afara tributului lor de sânge, ei înţeleg să mai dea statului lor ceva: darea, impozitul pe care concepţia imperială a lui Justinian îl învestmântase demult în prestigiile unei contribuţii de caracter sacru. Im-

22. Vreun rege îi poate supune.

pozitul acesta ţăranul îl împlineşte şi azi, în virtutea unei tradiţii milenare. În concepţia lui, acesta este tributul pe care-l datorează statului, pentru ca acesta, constituit în virtutea unor raţiuni divine, să nu se amestece în existenţa lui.

Românul fereşte, în acest chip, de orice atingere din afară, cercul prodigios al singurătăţii sale.

Rostul acestui impozit, care decurge în Apus din concepţia contractului social, din stricta interpretare a formulei *do ut des,*[23] nu este să acorde oamenilor, ca în Apus, o seamă de beneficii civile, drumuri şi spitale, catedrale sau academii, ci este acela de a prezerva de orice imixtiune un patrimoniu de libertate sacră.

Chiar în alte forme de dependenţă socială, în legăturile dintre boieri şi şerbi, în „dijma" - „decima" de tradiţie Romană – sau în „darea oilor," „quinquagessima ovium," persistă formulele aceluiaşi individualism. Omul e liber după ce a dat un tribut. Sânt forme ale străvechiului colonat Roman, forme pe cari vicisitudini tot mai triste le vor reduce la starea de şerbie.

Această vocaţie pentru libertatea de a fi singur, – revers al setei de contemplaţie, al simţului frumuseţii supreme, al idealismului atât de proprii geniului acestui popor – este aceea care a determinat caracterul profund conservator al istoriei Româneşti.

Lupta pentru libertate la poporul Românesc este cu totul altceva decât aceea care, în Apus, tindea a smulge statului de autoritate o „magna charta," o mare carte a libertăţilor civile.

Românii aspiră nu numai la un minimum de in-

23. Îţi dau ca să îmi dai.

gerinţă a statului în existenţa lor, ci ei tind în chip natural să se desintereseze de viaţa statului.

Toată aparatura constituţiilor din Apus, prin cari antenele democraţiei, vigilenţa populară, tind să verifice în orice detaliu organismul complicat al statului, prin cari, în virtutea unor deconturi infinitesimale, voinţa colectivă e chemată să se manifeste în conducerea lucrului public, – aceasta e străină de Român.

Individualismul său îl face ostil acestei participări la o viaţă comună – la viaţa contractuală a unui burg – expresie a concepţiei Apusene cantitative. Concepţia unui om-valoare, infinit incompatibil comunismului, e proprie individualismului său.

În cursul vieţii lor sociale, Românii au luptat nu pentru a cuceri libertatea – cucerire care constitue caracterul pregnant al evoluţiei societăţii Apusene – ci pentru a-şi apăra libertatea.

Ceea ce s'a numit „revoluţie" la Români era, de fapt, în toate împrejurările, opoziţia violentă la o revoluţie interioară, practicată de alţii, care aducea o atingere gravă libertăţii Româneşti. Acţiunea Românilor a învestmântat, totdeauna, un caracter profund conservator.

Întâia revoluţie Românească semnalată de istorie e aceea care ridica, în 1066, pe Românii din Thessalia împotriva exacţiunilor împăratului Constantin Duca. Imperiul, anarhizat de Barbari, ajunsese într'o stare de mendicitate continuă. Dările impuse Thessaliei limitau tot mai mult cercul libertăţii Româneşti.

Românii din Haemus, fraţii Petru şi Asan sânt cei cari vor înălţa, a doua oară, în 1185, în cerul Bizanţului

străbun, o flamură de libertate Românească. Împăratul Isaac Anghel asuprea acum pe acei din cari se înălţaseră Comnenii. El asimila pe Românii creatori de imperiu cu vestigiile Bulgare. El impunea Românilor statutul pe care, cu un secol înainte, Bulgaroctonul îl impunea Bulgarilor.

De atunci, revoluţiile Româneşti s-au localizat în Transilvania. Ele au fost, începând din secolul XV, reacţiuni la revoluţia practicată de Unguri în statutul acestui principat. Românii se bucurau, *ab antiquo*[24], alături de celelalte naţiuni transilvane, de drepturile lor în stat – drepturi cari garantau statutul lor de libertate colonară, de veche tradiţie Romană. În 1291, regele Andreiu III convoca la Alba Iulia, în aceşti termini, pe reprezentanţii Ţării legale: *„cum nos universis Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis."*[25] Şi sântem în drept să vedem în această formulă precedenţa Valahilor, întrucât, în acele timpuri, ei figurau, numeroşi, şi în tagma nobiliară.

Usurpaţia drepturilor Româneşti începută încă din acele timpuri s'a putut petrece, probabil, şi graţie indolenţei Româneşti native pentru lucrurile statului.

Ea se pronunţase în aşa măsură împotriva dreptului natural, încât în 1437 – anul nefast al adunării de la Căpâlna, care va smulge Românilor privilegiile lor în stat – o diplomă regală care-i chema, alături de Unguri, la adunare – *„Universitas regnicolarum tam Hungarorum quam Valachorum"*[26] – se credea în drept să amintească motivele binecuvântate pentru care

24. Din vechime.
25. Cu noi, totalitatea nobililor, a Saşilor, Secuilor şi Valahilor.
26. Totalitatea locuitorilor regatului, atît a Ungurilor, cît şi a Valahilor.

solicită şi pe Români. „Aşa e drept – spune diploma – căci înainte de epoca regelui Ştefan, Valachii erau cei ce vieţuiau în Transilvania:" *„Quod judicio est cum ante Domini Stephani aetatem Valachos Transilvanie incolas fuisse..."*

Unio trium nationum – fatidica uniune a Ungurilor, Saşilor şi Secuilor – încheiată întâia oară la Căpâlna în 14 Septembrie 1437 era, de fapt, consacrarea formală a revoluţiei operate, în curs de secole, în statutul transilvan. Revoluţiile Româneşti – acele *„rebelliones nefandissimorum Rusticorum,"*[27] cum le numeşte actul din 1438 al celor „trei naţiuni" reunite la Turda – revoluţii atât de numeroase în cursul istoriei transilvane – decurg din usurpaţia, de caracter revoluţionar, a drepturilor naţionale Româneşti.

Succesiunea lor periodică atestă faptul că nici un moment acest act nu poate fi considerat acceptat. Încununarea lor e jertfa lui Horia, Horia în care se manifestă cu o ardoare fără seamăn spiritul reacţionar al acestui pământ, Horia care întruchipează, pe lângă ideea de restituţie *in integrum* a drepturilor Româneşti – garanţii ale străvechei libertăţi pastorale – ideea unităţii şi solidarităţii Daciei. El este, în titlul pe care însuşi şi-l arogă, un emul al vechiului Decebal, un om înfiorat de energia cerului Dacic: *Horia, regele Daciei!*

E impios – cred – să se compare această revoluţie cu aceea pe care, mai târziu, o va ridica Tudor în Ţara Românească.

Tudor inaugurează, într'adevăr, o mişcare de model liberal Occidental, fără vocaţia Românească a libertăţii. Mişcarea lui tinde la o *cucerire* de drepturi.

27. Răzvrătirile celor mai ticăloşi ţărani.

El este un om cu brumă de învăţatură, participând la ceea ce forma zestrea specifică epocei sale – doctrina Revoluţiei Franceze. În manifestele sale el nu uită figurile retorice ale acestei doctrine, figurile cari vor face o carieră prodigioasă în revoluţia din 1848: „Tiranii boieri” - zicea el undeva - „balaurii cari ne înghit de vii,” „căpeteniile noastre bisericeşti şi politiceşti până când să-i suferim a ne suge sângele din noi...”

O falsă perspectivă a făcut din Tudor un fanatic adversar al fanarioţilor. Să nu uităm, însă, că el confunda în aceeaşi adversitate întrega boierime Românească. El punea, în chip formal, principiile luptei de clasă.

Tudor a putut fi considerat, apoi, în aceeaş lumină de adversar al Fanarului, ca un adversar natural al Eteriei. Eteria era însă o mişcare de revoltă a tuturor Creştinilor subjugaţi de Semilună. Ea coincidea cu mişcarea de emancipare a Helladei în măsura în care aceşti Creştini – Ortodocşi de tradiţie culturală Hellenică – revendicau Hellada ca o patrie în spirit. Predicată cu ardoare de un Român din Macedonia – Riga Veleştinul – având în fruntea ei un fiu de domn – pe Alexandru Ipsilante – şi trăgându-şi originea din planurile de reconstrucţie a Imperiului cari au agitat imaginaţia înflăcărată a domnilor Moldovei şi Tării Româneşti, Eteria nu infirma deloc aspiraţiile noastre naţionale. „Bărbaţi daci, – scrie Alexandru Ipsilante în proclamaţia sa către Români – sărmana voastră patrie a fost plecată sub neomenosul jug al sălbatecului despotism... Tirania domnilor voştri slăbise acel simţ al naţionalităţii... E timpul să vă deşteptaţi şi să vă cereţi drepturile!”

Români, al căror zel pentru naţiunea lor nu se poate pune în cumpănă, au aderat de la început la această mişcare: mitropoliţii Veniamin Costache şi Dionisie Lupu, banul Grigore Brâncoveanu, cărturarul Dinicu Golescu. Printre aderenţi se numără, incontestabil, şi Tudor şi Ilarion, episcopul de Argeş. Întru susţinerea acestei teze, domnul I. Filitti a produs numeroase dovezi. Eteria era, în ochii tuturor, şi o mişcare de deşteptare naţională, ostilă Fanarului, cosmopolit în spirit.

Eteria, tributară şi ea concepţiilor revoluţionare ale timpului, era pândită însă de pericolul de a degenera într'o mişcare de caracter laic Grecesc. Şi acest lucru a fost priceput de Tudor, care s'a ridicat asupra ei. Făcând aceasta – ceea ce nu era în intenţia sa iniţială – Tudor a legat mişcarea sa de antipatia profundă a poporului faţă de Greci, în general.

Lovind însă în domnul din scaun, domnul care, deşi fanariot, întruchipa singur cele mai mândre tradiţii ale domnie Româneşti, Tudor a lovit grav, fără să vrea, desigur - aceste tradiţii. Dialectica istorică, ritmul ei de neînfrânt l-au dus, probabil, la aceasta. Fanarul se încărcase de păcate. Nu e mai puţin adevărat că prin acţiunea sa, desigur legitimă, Tudor a deschis atunci porţile liberalismului nefast.

Şi dacă marea învăţătură a lui Lazăr, patima lui pentru lucrurile nimbate de gloria ştiinţei, au servit atât de mult spiritele înflăcărate ale Cărvunarilor şi ambiţiile generaţiei ilustrate la 1848, nu acestea scad valoarea lui în sine. Lazăr este ca şi August Treboniu Laurian, unul din aceia cari vor comunica în Ţara Românească impulsul revoluţionar al Transilvaniei, dar fără geniul revoluţionar al ei.

Nu-mi e deloc în intenţie să fac procesul, atât de frequent în publicistică, al revoluţiei din 1848. Ceea ce ţin să relev aici e discordanţa profundă dintre concepţia revoluţionarilor din Ţara Românească şi aceea care s'a manifestat în Transilvania.

În Transilvania, revoluţia Românească învestmântă caracterul conservator pe care i-l cunoaştem. Ea revendică pentru poporul Românesc drepturile la cari din 1437 el nu renunţase niciodată. Revoluţia Românească se opune violent aceleia de caracter demagogic, egalitar, a Ungurilor lui Kossuth Lajos. Prin glasul inspirat al lui Bărnuţiu „naţiunea Română se declară şi se proclamă naţiune de sine stătătoare şi parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertăţii egale."

Românii pretind şi acum acelaş drept la libertatea Românească pe care prezenţa lor printre naţiunile constituţionale ale Transilvaniei singură le-o poate garanta. Ei se opun violent pasiunii iredente a revoluţionarilor Unguri de a încorpora Transilvania statului naţional Maghiar. Formând legiunile Iancului, ei luptă pentru individualitatea istorică a Transilvaniei.

În spiritele revoluţionarilor munteni această luptă reacţionară nu putea deştepta simpatie.

Patima lor novatoare, egalitarismul plebeian, formulele universale pe cari le adorau, toate acestea erau menite să-i apropie de Kossuth. Cauza Maghiară a stârnit în Ţara Românească un val de nespusă duioşie. Umanitarismul Unguresc şi lupta pentru libertate a naţiunii Ungare a fost principiul unor curioase exaltări. *„La belle et sainte cause des Hongrois,"*[28]

28. Frumoasa și sfânta cauză a Ungurilor.

sau *„la cause sainte et chrétienne des Hongrois,"*[29] aşa numeşte cauza Maghiară în scrisorile adresate fiilor ei – Goleştii – Zinca Golescu, spirit atât de luminos. Şi altă dată, pe ruinele revoluţiei Maghiare nu-şi poate reprima un strigăt de durere. Ea se îndoieşte, ca şi fiul ei Ştefan, în această împrejurare, până şi de justiţia divină: „Vraiment, cher Etienne, il y a comme tu dis dans ta lettre de quoi douter de la justice divine, quand on pense qu'on a laissé fouler aux pieds et massacrer une nation douée des sentiments les plus libres et les plus généreux." Domnul George Fotino a evocat în paginile unei cărţi fermecătoare *Boierii Goleşti* această iluzie căreia au căzut pradă cei mai buni dintre oamenii revoluţiei muntene.

Ilustrativă pentru concepţia unei epoce întregi, scrisoarea Zincăi Golescu, datată: 14 Septemvrie 1849. Se consumase marea dramă a Românismului transilvan. Câmpul Libertăţii fremăta încă de murmure sacre, dar Avram Iancu pierduse toate speranţele. Ion Buteanu, Petre Dobra, Simion Balint muriseră moarte de martir… Nimic nu aduce aminte de ei în această corespondenţă în care marile fantasme ale ideologiei liberale sânt invocate fără preget alături de numele patriei.

Revoluţionarii munteni - „Roşii" cum li se spunea – participau frenetic la egalitatea şi fraternitatea universală. Retorica lor înflăcărată, utopia lor naivă, patimă dezlănţuită pentru toate simulacrele liberalismului Apusean, au fost ridicate la o înaltă expresie de cei doi corifei al liberalismului Român, Ion Brătianu şi C. A. Rosetti.

29. Cauza sfântă și Creștină a Ungurilor.

Instituţiuni pe cari acest popor le crease din timpuri imemoriale, datini de tradiţie Romană, forme de viaţă adoptate în virtutea unor necesităţi organice, asimilate în cursul câtorva secole, toate acestea s'au spulberat ca sub presiunea unui ciclon devastator. Liberalismul a introdus în locul lor un alfabet de erori universale, aparenţele unei detestabile civilizaţii urbane, de uzină şi de mahala…

Legi inspirate din doctrinele egalitare au făcut să concureze în condiţiuni egale pe piaţa care, în urma liberului schimb şi a construcţiilor de căi ferate, devenise quasi-universală, pe Românul smuls din tradiţiile sale, cu oamenii unor tradiţii industriale, de lucru în serie, folosind în lupta lor mijloacele radicale Iudaice, de reducere a oricărei concurenţe.

Cu drept cuvânt, Kogălniceanu atrăgea luarea aminte asupra acestui val de nebunie reformatoare. „Orice schimbare silnică, – spunea el – orice prefacere năprasnică nu pot să fie decât fatale." Şi enunţa lapidar adevărul: „Când revoluţiile încep, civilizaţia încetează!"

Semnalăm cât de nobilă e rezerva Moldovei, în epoca acestei desfăşurări de energie plebeiană şi de batjocură a unor mari tradiţii – epocă pe care o deformaţiune stranie a putut-o califica drept Renaştere a României.

Marii cărturari ai Moldovei: Asachi – cel dintîiu şi unul din cei mai mari – Kogălniceanu, Russo, Alecsandri, Eminescu, Haşdeu, – constitue o şcoală de cugetare politică, pe linia tradiţiilor aristocratice şi cavalereşti cari au format, în istorie, aerul specific al Moldovei.

Reformele binecuvântate ale domniei lui Alexandru

Ioan I sânt fructul acestei cugetări, se înscriu pe linia de activitate a Moldovei.

Opera liberalismului, esenţial muntean, s'a consumat, în mare parte, în creaţia – postulată de doctrină – a unei „burghezii naţionale," în locul acelei clase de negustori şi meseriaşi Români, care, sub flagelul legilor liberale, a fost obligată să dispară. Această „burghezie" s'a şi format, în împrejurări cunoscute – cu asentimentul celei mai lungi dintre guvernările „roşii" - din Greco-Bulgărimea poposită în jurul mlaştinilor bucureştene. O serie de oameni cari roiau în jurul puternicilor zilei au fost îndemnaţi să se ridice prin orice mijloace – concusiune, fraudă şi prevaricaţiuni – la rosturile pe cari ideologia liberalismului universal le conferea „burgheziei."

Ultimul capitol al luptei pentru întronarea idolului universalist al Libertăţii pe meleagurile României libere s'a consumat în 1877.

România liberă se formase în 1859 prin unirea a două state libere. Libertatea acestora, de ordin Românesc esenţial, nu fusese alienată nimănui. Termenii aşa-zisei „închinări" i-am lămurit altădată. Erau, de fapt, termenii unui *pact de federaţie* cu Turcul – pact pe care Roma şi Bizanţul l-a încheiat cu toţi Barbarii lumii. Noi am dat Turcului un tribut, ca să fim liniştiţi din partea lui. „Noi, după ce dăm Turciei tributul – zicea principele George Bibescu, lui Nion, agentul francez la Bucureşti – *nu-i mai datorăm nimic*." „Capitulaţii" către Poartă – chiar atât de mândre ca acelea pe cari le-au invocat şi Cantemir şi Nicolae Costin – n'au existat de fapt. Cele produse de patrioţii Români din secolul XVIII s'au învederat a fi apocrife. Este, totuşi semnificativ: Tur-

cul le-a considerat autentice şi a făcut din ele baza mai multor tractate. Turcul a recunoscut ca perfect valabil, aşadar, şi exact în spirit, întâiul paragraf al „Capitulaţiei" Moldave: „Poarta recunoaşte Moldova ca pământ liber şi nesupus..."

Formal, Moldova şi Ţara Românească – ca şi Transilvania sub principii ei autonomi – n'au încetat un moment de a fi „independente," ca să folosim acest termen al ideologiei liberale. Formal „independente," deoarece, în fapt, ordinea divină a lumii şi ierarhiile cari domnesc în ceruri – ca să parafrazăm pe Edgar Poe – exclud orice „independenţă."

România avea arme şi legi proprii – constituţii şi parlamente, dacă vreţi – avea agenţii săi la curţile mari ale lumii şi aşa-zisul „suzeran" n'avea drept - *ab antiquo* – nici să calce pe pământ Românesc. Cine-i putea nega titlul de ţară liberă, de stat „independent"?

Totuşi, de pe catedrele lor din Occident, zeloţii liberalismului în dreptul ginţilor, pretindeau – pentru a promova un stat pe treptele „independenţei" - împlinirea câtorva formalităţi cari în ochii lor constituiau cele mai solide garanţii. „Un stat nu e independent – proclamau ei – dacă nu bate monetă." Nimic mai simplu. Ca şi domnii noştri de altădată, Alexandru Ioan a bătut monetă. „Un principe nu e independent dacă nu oferă decoraţii." Alexandru Ioan a creat şi a conferit decoraţii. „Un stat nu e independent dacă nu încheie tractate." Carol I a încheiat, ca domn al României, două tractate.

Ceea ce am cucerit atunci, pe câmpiile Bulgariei, a fost recunoaşterea „formală" a tuturor acestor vanităţi.

Bilanţul acestei tragice acţiuni, – în care Românii au

luptat eroic, alături de Ţarul tuturor Ruşilor, pentru cauza Slavismului integral – a fost făcut, în acest chip de Eminescu: „Independenţa nominală de astăzi şi seria de acte din cari ea a rezultat – scrie Poetul – a costat 60.000.000 în bani, o provincie pierdută către Rusia, 12.000 de oameni ucişi de florile mărului pe câmpiile Bulgariei, amestecul direct al străinătăţii în chiar legislaţiunea şi autonomia internă a ţării…" (E vorba de modificarea articolului VII din Constituţie care ni se impusese la Berlin).

Ridicată prin noi din noaptea celei mai cumplite servituţi, şi obţinînd în 1878 la Berlin, titlul de principat vasal Sultanului, Bulgaria celebrează alături de noi, cu fiecare întoarcere a primăverii, aniversarea „independenţei" sale.

Rezultatele funeste pentru Românism ale acestei acţiuni militare în care victoria a fost smulsă de Români sânt învederate. Între Balcani şi Dunăre, Bălcescu semnalase aşezări compacte de Români. Câte din ele mai sânt azi în fiinţă? Expansiunea Serbiei a decimat masivul Românesc din Timoc. Pe urmele victoriei militare din 1913 – corolarul celei dintîiu – Grecii, şi naţiunile Slave din Sud, au făcut totul ca să şteargă de pe lume mândrul popor Românesc Macedonean – popor care se bucurase, totuşi, sub Turc, de privilegiul libertăţii Româneşti…

INSTITUȚIILE ROMEI

Românii cari sânt, singuri în lume, moştenitorii legitimi ai patrimoniului Romei, singurii cari-l deţin în virtutea unei transmisiuni exprese, au conservat intact – până la exasperarea ideilor liberale, până la dezlănţuirea acestui Alastor, a furiei devastatoare a secolului XIX – spiritul formelor şi formele înseşi ale patrimoniului Roman.

Permanenţa formelor de ordin religios şi mistic ale Imperiului, în creaţiile politice Româneşti, a format obiectul unui studiu anterior: *Legea Românească*.

Relevasem în el, între altele, funcţia religioasă, de tradiţie imperială a Domnului. Titlul acesta de *domn – dominus* – este titlul cel mai înalt pe care şi-l arogau împăraţii…

Octavian Caesar fusese învestit de Senat – în momentul în care autoritatea lui se confundase cu însăşi autoritatea Romei – cu titlul de *Augustus*. Adjectiv derivat din numele profetic al augurilor, el acorda persoanei imperiale un caracter sacru, aproape divin. Divin, Caesar va fi doar după moarte, atunci când Senatul va pronunţa, printr'un act public solemn, *apotheosa* – înălţarea lui la zei.

S'a întâmplat însă, odată cu procesul de continuă afirmare a Caesarilor pe tărâmul politic, potenţarea până la divinitate, încă din timpul vieţii, a caracterului sacru al persoanei imperiale.

Domiţian, cel dintâiu, îşi va acorda titlul de *deus*. Supralicitând acest titlu, documentele cu caracter

privat ale timpului îi vor atribui calitatea divină de *dominus* – calitate a divinităţilor supreme, pe care Domiţian nu cuteza încă s'o afirme.

Titlul domnesc se va impune însă cu încetul. În corespondenţa sa cu Traian Împăratul, Pliniu cel Tânăr se îndreaptă către el cu vorba: „Doamne," *„Domine!"* Şi Aurelian e acela care leagă în documente oficiale – pe monete şi pe monumente – titlul suprem de *dominus* de calitatea sa divină recunoscută: *Deus et dominus natus*.[30] Considerându-se o încarnaţie a Soarelui divin, atotţiitor al Imperiului, el se va numi în această ipostasă: *Sol dominus imperii Romani.*[31]

Sub Constantin cel Mare, a cărui divinitate capătă gloriola mistică a Creştinismului, titlul divin de *dominus noster*[32] va lua definitiv, în documentele oficiale, locul titlului de *imperator Caesar*.[33]

Titlul acesta de *dominus* Românii îl vor conferi, în strictă tradiţie Romană, persoanei divine şi domnului din scaun. El exprimă în aşa măsură un lucru cu caracter divin, încât începînd cu secolul XVII, el se va confunda în numele divinităţii însăşi, – Dumnezeu, *Dominus deus*, pe care textele vechi îl cunosc doar sub numele de „zeu."

Pentru un *dominus* de alt caracter decât divin, limba Românească va adopta cuvântul de „stăpân" - de la latinescul *hospitanus* – extins apoi la popoarele Slave din jur.

Când, în timpurile moderne, în urma unei evoluţii necesare, cuvântul „domn" se va laiciza, el va păstra

---

30. Născut Domn şi Dumnezeu.
31. Soarele, stăpânul Imperiului Roman.
32. Stăpânul nostru.
33. Comandantul/împăratul Caesar.

în vocativul arhaic „Doamne" întreg caracterul său originar. „Doamne" este numele cu care invocăm pe Dumnezeu şi pe Domnul din scaun.

Personalitatea divină a Domnului procede ca şi aceea a împăratului de odinioară din concepţia că el este ales să exprime făptura divină a Statului. El este incarnaţia Romei, a lucrului Roman.

Cu totul alta este concepţia Apusului, de ordin feudal Barbar, care face din regii săi proprietarii statului. În Apus, regele poate distribui provincii din corpul Statului, ca din propria sa moşie. S'au creat regate pe urma unei singure nunţi şi un imperiu, de aceeaş natură feudală, s'a întins odinioară până la refuz, în sunet de epithalam.

În concepţia ecumenică Romană pământul Statului înveştmântă un caracter sacru. Acest caracter a fost relevat de Romulus însuşi, atunci când a ucis – după tradiţia transmisă de Titus Livius – pe Remus care sărise, în batjocură, limita Cetăţii viitoare.

Înfiorat de conştiinţa limitelor sacre ale Statului, a caracterului de *nefas*[34] antic al oricărui încearcă să le calce, Ştefan cel Mare va da morţii pe prinşii Turci de la Podul Înalt. Şi cum ei ofereau mult aur ca să fie lăsaţi cu viaţă, el le răspunse acestea: „Dacă aveţi atâta aur, ce căutaţi în ţara mea?"

Caracterul tradiţional electiv al domniei Româneşti concordă cu întreaga concepţie a Domnului, expresie a Statului, titular al magistraturilor supreme, pentru cari se cere neapărat un *ales*.

Ereditatea nu poate funcţiona, ca un principiu de selecţie, pentru acela care se identifică cu Statul, omul providenţial pe care îl impune concepţia imperială

34. Blestem.

Romană. Ereditatea exprimă admirabil concepţiunea feudală a regilor, proprietari ai Statului.
Împăraţii Romani, în cari vibra conştiinţa personalităţii lor divine, au încercat să impună deseori, în ordinea de succesiune la imperiu, acest principiu pe care ei îl desprindeau din concepţia monarhiilor Orientale. Încercările lor s'au spulberat totdeauna sub presiunea concepţiei politice a poporului Roman. Împărat este acela care întruneşte în persoana sa mai multe magistraturi ale Romei, magistraturi cari în virtutea unei tradiţii multiseculare emană de la senatul şi de la poporul Roman.
Împăratul este în concepţia Romană un *princeps civium*,[35] un om ilustru prin meritele sale. Singure ele consacră, în principiu, un împărat. Când, în 1185, Petru şi Asan se vor ridica asupra împăratului Isaac Angelos, ei vor contesta acestuia singura legitimitate posibilă în transmisiunea scaunului imperial – aceea a meritelor. „Nu meritele sale – proclamă ei – i-au dat cununa şi purpura împărătească, ci oarba întâmplare i-a pus sceptrul în mână!"
Pentru a-şi asigura succesiunea, împăraţii s'au putut servi de o cale quasi-legală. Ei şi-au asociat la domnie încă din viaţă pe acela pe care şi-l doreau succesor. În acest chip, continuitatea autorităţii imperiale nu putea fi discutată.
August, cel dintiu, şi-a desemnat succesorul, asociind la domnia sa, mai întâiu pe fiul surorii sale, Marcellus, apoi pe ginerele său, Agrippa, apoi pe Tiberiu, fiul său vitreg.
Alţi împăraţi vor proceda în acelaşi chip şi Roma va putea vedea uneori, în întâiele secole ale Imperiului,

35. Cel dintâi dintre cetăţeni.

fii asociaţi la domnia părintelui, preluând succesiunea Imperiului. Aşa, Titus succede lui Vespasian, Commodus lui Marcu Aureliu, Caracalla şi Geta lui Septimiu Sever…

Sistemul acesta ajunge a crea o continuitate de sânge, cel puţin aparentă, în transmisiunea scaunului imperial. Se pot distinge Claudii, Severii, Antoninii, Flavii, Jovii, Isaurii, Macedonii, Comnenii, Paleologii – familii cari dispun de scaunul imperial.

Totuşi, de cele mai multe ori acesta nu trece într'o ordine determinată de succesiune la membrii aceleiaşi familii, ci e disputat de aceştia cu toate mijloacele.

Principiului tradiţional al electivităţii i s'a adus aşadar un corectiv. Împăratul poate desemna pe succesorul său pe o cale aparent legală: asociaţia la domnie. În fapt, însă, conjuraţiile pretorienilor, armele legiunilor, revoltele plebei şi-au spus mult mai des cuvântul. Sânt formele pe cari le învestmântă – atunci cînd forul Roman şi ordinea seculară a comiţiilor au fost abolite – pasiunea politică, dar şi conştiinţa creatoare de stat a poporului Roman.

Domnia Românească, în care se manifestă integral potenţialul de energie istorică a Romei, – tradiţii cari se determină, *ab Urbe condita*,[36] în timpurile ei legendare, – a cunoscut şi ea vicisitudinile succesiunii imperiale.

În principiu, „Ţara" alege pe domn. Ea singură conferă scaunul domnesc aceluia pe care-l crede vrednic. Şi ori de câte ori „Ţara" nu e pusă în faţa faptelor împlinite, ea îşi exercită cu pasiune acest drept. Cu atâta pasiune, că după o lungă domnie de slavă, Ştefan cel Mare e obligat să ucidă pe cei cari, înaintea

36. De la întemeierea Romei.

morţii sale atât de mari, refuză să accepte un domn impus de voinţa sa domnească.
Târziu, când domnia Românească va fi umilită la Constantinopole de ingerinţele şi vexaţiunile Porţii, „Ţara" îşi va aminti în toate împrejurările de dreptul ei de a-şi alege domnii. Şi când domnul va muri în scaun, ea va alege pe noul domn, – indiferent dacă acesta va fi acceptat de Poartă.
Domnul poate desemna pe succesorul său asociindu-l la domnie. Aşa Mircea va chema alături de sine pe fiul său Mihail, Ştefan cel Mare pe fiul său Alexandru, Mihai pe Nicolae -Pătraşcu, fiul său… Împrejurările n'au confirmat aceste precauţii.
Totuşi, „Ţara" a observat în rosturile alegerii domneşti şi chiar în acceptarea celui ce se impune domn prejudecata „osului de domn," vaga continuitate de sânge semnalată la Roma.
Basarabi şi Muşatini sânt aceia cari deţin, principial, până în secolul XVII, scaunul domniei Româneşti. Cantacuzinii îl vor revendica în numele sângelui lor basarabesc, Mavrocordaţii se vor pretinde descendenţi din Muşatini…
De fapt, ca şi la Roma, usurpaţia violentă creează adeseori pe domn. Revolte populare, conjuraţii armate, conspiraţii de facţiuni politice, intrigi de curte – în cari mai tîrziu intervin Turcii şi pe cari le resolvă de la Constantinopole – toate acestea au fost corolarul unui sistem care-şi trăgea originile din caracterul electiv al magistraturilor Romane.
Boierii – cel dintâiu element al „Ţării," principiul oricărei vieţi de stat – perpetuau la noi nu tradiţiile clasei senatoriale, ci, după toate aparenţele, pe acelea ale ordinului equestru.

Augustus, ctitorul edificiului imperial, atribuise, în marea-i clarvedere, ordinului equestru demnităţile nou create – demnităţi în aparenţă secundare – pe cari se întemeia însă autoritatea excepţională a împăratului.
Autoritatea senatului fusese eclipsată de imperiu. Revirimentul acestei autorităţi, încercat uneori de împăraţii cei mai mari, avea un pronunţat caracter arheologic, era născut din respectul excesiv pentru tradiţiile Romei.
Înaintea absolutismului monarhic afirmat în Imperiu, ca principiu de coheziune al unui corp atât de vast, Senatul s'a înclinat servil. El ajunsese după două secole de autoritate imperială, – palid vestigiu al funcţiei sale mari, – un corp de subalterni gata să transcrie, în formele celei mai stricte tradiţii senatoriale, toate decisiunile cari li se impun.
Inutilitatea unui corp – pentru care împăraţii ridicaţi mai târziu din soldăţimea provincială nu puteau avea nici un respect – a fost decretată brutal de Gallienus. El e acela care atribui ordinului equestru, de veche tradiţie centurială, magistraturile cari, până la el, erau reservate, fără excepţie, clasei senatoriale: posturile de tribuni şi de legaţi ai legiunilor, de proconsuli şi de *legati propraetore*.
Noul organ, de modest caracter consultativ creat de Augustus, – *consilium principis* – avea să acapareze cu încetul prerogativele Senatului şi să se ridice, ca organ deliberativ, la o demnitate supremă.
Compus la început în afară de lege, din prietenii personali ai împăratului, el capătă, în măsura în care marii demnitari sânt fără excepţie prietenii împăratului, iar acesta e liber să confere oricui o dem-

nitate cu titlu onorific – caracterul legal de consiliu al marilor demnitari - al *diregătorilor*, cum s'ar spune cu un cuvânt arhaic de la *diregere*.

Acesta este tradiţionalul nostru „sfat al Domnului," compus din titularii demnităţilor regente, şi în care domnul poate chema oricând – conferindu-i, ca la Roma – o mare demnitate onorifică – pe oricine-i place.

Să nu ne lăsăm ademeniţi de aparenţa Greacă ori Slavonă a titlurilor de la curte. Ele sânt de strictă tradiţie Romană, numele lor sânt transpunerea exactă, în limba adoptată de cancelarie, a unor titluri purtate, adeseori, la curtea lui August, a lui Tiberiu, a lui Traian.

Invazia Slavilor, determinând dispersiunea elementului Roman din Peninsulă, despărţise curtea imperială de izvorul ei de energie populară. Căzută definitiv în mreaja culturii Hellenice – a cărei autoritate progresivă se pronunţa încă din timpurile Romei – curtea imperială va adopta limba Hellenică în raporturile sale oficiale. În această limbă a distincţiilor subtile, a speculaţiilor filosofice, se va oglindi, aşadar nu numai pasiunea dialectică a doctorilor Ortodoxiei, ci şi supremul rafinament la care ajunsese – în domeniile artei – curtea Romană din Bizanţ.

În ziua în care elementul Roman, prin însăşi puterea sa originară, de tradiţie Romană, va face un imperiu din statul aristocraţilor Bulgari, limba oficială adoptată de acest imperiu va fi Slavona.

Raţiunile cari au îndemnat la aceasta pe împăraţii nouei creaţiuni Romane le-am expus. Limba Slavonă era limba vie a Slavilor asupra cărora domneau. Slavii aceştia aveau, în urma acţiunii lui

Methodius şi Cyril, un scris, un alfabet apropriat. Graiul lor devenise, în urma privilegiului acordat din raţiuni politice de Patriarhul Constantinopolei, o limbă a Bisericii.

Graiul popular Roman – limba noastră Românească, – nu poseda un scris. Latina textelor era de pe atunci o limbă moartă şi adoptarea ei implica, probabil, Catolicismul. Limba Greacă era aceea a poporului ostil, a împăratului Grecesc, de usurpaţie – quasi-moartă în rigiditatea ei Bizantină – necunoscută celor mulţi. De aceea dregătoriile curţii împărăteşti, din „Valahia" medievală a lui Ioaniţiu, create organic în virtutea tradiţiei Romane de poporul păstrător şi creator de forme Romane, au putut fi cunoscute sub vestmântul numelui Slavon. Transplantate în noua lor domnie de Basarabii descălecători, aceste dregătorii şi-au păstrat numele.

Numele acesta este indiferent lucrului în sine. Un termen, extras din vocabularul unui popor fără tradiţii, a fost ajustat unei realităţi milenare, pline de glorie. Nici un raport, aşadar, ci o coincidenţă întâmplătoare, între aceste dregătorii şi titlul lor de cancelarie Slavonă! Cum nu există nici un raport între umilul titlu Slavon al Domnului - „gospod" sau „voevod," - şi semnificaţia reală a titlului Românesc de „domn."

În dregătoria marelui vornic – cel dintâiu dintre demnitarii statului – se disting, integral, atribuţiile celui dintâiu dintre demnitarii Imperiului: *praefectus praetorii*. Cumulând atribuţii judiciare supreme, egale cu acelea ale Domnului – şi la Roma şi în domnia Românească – atribuţii militare de întâiul ordin – cap al oştilor, învestit cu veghea siguranţei şi or-

dinei Statului, acest dregător deţine precum spune Macrinus: „o funcţie aproape regească."

Cum aceste puteri ameninţau însăşi siguranţa împăraţilor, ei au început să aplice acestei magistraturi principiul colegialităţii. Vor fi doi prefecţi ai pretoriului, cum vor fi doi vornici în Moldova – al Ţării de Sus şi al Ţării de Jos – şi efectiv doi vornici în Ţara Românească, întrucât se va crea un nou vornic pentru Oltenia, purtând numele de „ban."

În titlul Slavon al demnităţii de „vornic" (de la *dvor*, curte) se încearcă transcripţia acelui *praetorium*, curtea de justiţie a Romei, care se confundase progresiv cu însăşi „curtea" imperială.

Marele logofăt împlinea, la curtea domnească, funcţiunile unui *magister officiorum*. El era chemat prin caracterul procedural şi administrativ al acestor funcţiuni să se ridice foarte sus în ierarhiile statului. *Magister officiorum* capătă în cancelariile Bizantine titlul care se va perpetua în domnia Românească, de mare λογοθέτης. În relaţie cu funcţiunile sale, el conservă *ab antiquo* atribuţiile de administrator al poştelor, al căilor publice, – *cursus publicus* cum se spunea la Roma.

În funcţiunile marelui vistier – cu denumire Bizantină – persistă integral atribuţiunile de administrator al tezaurului public, pe cari, la curtea imperială a Iulilor, le deţinea un *procurator*. În regimul imperial inaugurat de Diocleţian, aceste atribuţiuni se împart între doi dregători: *comes sacrarum largitionum*, administratorul tezaurului public propriu-zis, şi *comes rerum privatarum*, administratorul tezaurului privat al împăratului.

Această distincţiune se face şi în domnia Romă-

nească unde marele vistier este dublat de un alt dregător, *marele cămăraş*, care administrează tezaurul personal al Domnului.

În afara acestor funcţiuni primordiale, desvoltarea continuă a administraţiei Statului va impune crearea unor funcţiuni importante, cari se vor desvolta - în chip natural – pe linia de evoluţie a funcţiunilor imperiale Romane, din dregătoriile de caracter domestic ale curţii. Aşa s'au ivit postelnicul, stolnicul, paharnicul, comisul, clucerul, pitarul, pe urmele unor funcţiuni desvoltate în cursul istoriei milenare a Noii Rome, din câteva funcţiuni domestice cari în regimul imperial al lui Diocleţian erau acelea de *praepositus sacri cubiculi, comes domorum, comes sacrae vestis*…[37] Dintre titularii acestor funcţiuni, singur postelnicul avea loc în sfatul Domnului – în *consilium principis*. Din atribuţiunea sa domestică de magistru al patului domnesc – al *stratului*, cum se spunea odinioară cu un cuvânt de origine Latină, din care derivă şi numele de *stratornic*, purtat de acest dregător – postelnicul va face o atribuţiune de primul ordin în stat: aceea de cap al protocolului curţii – mai târziu, cancelar al relaţiilor exterioare. El judecă – în afara marilor dregători – pe toţi subalternii de la Curte.

Funcţiunile sale se desvoltă, încă o dată, în virtutea unei inerţii originare, pe linia funcţiunilor Romane. „Stratornicul" Roman – *praepositus sacri cubiculi* – care introduce în camera împăratului pe solii naţiunilor barbare, este maestrul protocolului Curţii şi deţine în acelaşi timp o jurisdicţie deplină asupra

37. Administrator al camerei de dormit a împăratului, administrator al caselor, administrator al vestmintelor împărătești.

personalului curţii. El devine în acest chip un factor de prim ordin în imperiu.

Printre dregătoriile ulterioare, cele militare desvoltate din tendinţa împăraţilor de a distrage puterile militare din mâinile acelui atât de puternic *praefectus praetorii* – au fost întruchipate la noi de marele spătar şi de căpitanul de vânători. Cel dintâiu perpetuează, sub numele său Bizantin, funcţiunile unui *magister equitum*, capul oştirii călare, iar al doilea pe acelea ale unui *magister peditum*, capul pedestraşilor. Aceste funcţiuni erau oficiale în imperiu încă de la Constantin cel Mare.

Cât de viu se manifestă această energie creatoare de forme Romane, – impulsul Romei – în poporul Românesc, se învederează în istoria Transilvaniei.

Invadată, în secolul XII, de un popor care acceptase, constituindu-se în stat, formele feudalităţii Occidentale, Transilvania va refuza aceste forme şi va menţine pe cele impuse ţării de caracterul ei originar Românesc – instituţiile Romei.

Peste Transilvania, supusă coroanei Maghiare, va domni, în străvechie ordine Românească, – cu atribute aproape supreme, un voevod. Deşi numit de la curtea de la Buda, acesta se va manifesta ca domn. Profesorul Ion Lupaş a expus în studiul său asupra voevodatului transilvan în secolele XII şi XIII caracterele acestei instituţii în care se manifestă, incontestabil, geniul domniei Româneşti.

Funcţiunile de curte transilvane vor fi – sub un vestmânt de cancelarie Latină – funcţiunile constatate în celelalte două domnii: *cancelarius, thesaurarius, camerarius, dapifer* - „logofăt," „vistier," „postelnic," „stolnic…"

Sfatul Domnului, compus din marii dregători ai domniei pe cari i-am citat - „boieri de sfat," cum li s'a spus odinioară – perpetua, până şi în componenţa sa, aşadar, tradiţiile acelui *consilium principis*.

Numit, mai târziu, *consistorium principis, sacrum consistorium*, de îndată ce tot ce aparţine împăratului e sacru – consiliul imperial devenise, încă din secolul III, un instrument puternic de dominaţie. Învestit de împăraţi cu atributele cele mai varii, el delibera asupra marilor probleme ale administraţiei şi asista pe împărat în opera sa de legiferare şi de împărţire a dreptăţii. În ordinea legislativă, executivă şi judiciară, atribuţiunile sale coincid încă de pe timpul lui Diocleţian cu cele ale sfatului domnesc.

Actele domniei Româneşti, plecate din acest sfat al Domnului, poartă – până tîrziu – formula care le solidarizează cu întregul cin al boierilor Ţării: „şi cu credinţa tuturor boierilor mari şi mici ai domniei mele…"

În această formulă e ferecat – credem noi – sensul simbolic al Senatului.

Autoritatea acestuia continuu limitată de Imperiu, – suprimată de fapt de Aurelian care-i răpise ultimele atribuţii – devenise totuşi un simbol. Familiile senatoriale – de veche tradiţie – decăzute din drepturile lor, scăpătau. Magistraturile şi demnităţile de curte, atribuite ordinului equestru şi continua *adlectio*[38] în favoarea acestui ordin, au făcut ca el să usurpe de fapt locul cuvenit, în Imperiu, ordinului senatorial.

Când Constantin cel Mare a mutat Senatul, ca simbol al autorităţii Romei, în Noua Romă, el nu putea muta şi marile familii senatoriale, pentru motivul

38. Promovare.

binecuvântat că ele, – dacă nu pieriseră demult – erau lipsite de orice sens politic.

Nu pe o rezistenţă a vechii aristocraţii în Roma îşi pot întemeia istoricii Apusului iluzia unei Rome care ar fi conservat, după actul lui Constantin, spiritul instituţiilor Romei.

În Răsărit, aristocraţia care se crea era, în virtutea unui vechiu principiu Roman, o aristocraţie de funcţiuni. Acestea – am constatat – fuseseră acaparate, încă din întâiul secol al Imperiului, de ordinul equestru. Membrii acestei aristocraţii vor fi cunoscuţi în Imperiul de limbă oficială Hellenică sub numele generic de συγκλητοί. Termenul desemnează, ca şi la noi, pe „boierii mari şi mici ai domniei mele" pe toţi aceia cari – dregători ai ţării ori descendenţi ai acestor dregători – au un loc în Senatul de simbolice funcţii. Numele acestui Senat, în istoria Imperiului târziu, era acela de σύγκλητος βουλή.

În istoria domniei Româneşti, sfatul acesta compus din toţi boierii, „sfatul de obşte" de caracter solemn, a funcţionat uneori – mărturie a tradiţiei Romane.

În afara acestui „sfat de obşte," istoria noastră cunoaşte adunări mari, în câmp deschis – acelea cari în Moldova se ţineau, precum spune Cronica, „la locul ce se chiamă Direptate." La acestea participau, în afara „tuturor boierilor mici şi mari," căpeteniile oastei – căpitanii de cete – şi toţi capii ginţilor, ai marilor familii ţărăneşti, exercitând o jurisdicţie tradiţională asupra satelor – *chenezi*, *judeci* sau *judeţi*.

Cei dintâiu – căpeteniile oastei, căpitanii de cete – împlinesc, în marile adunări ale „Ţării," rosturile conferite la Roma comiţiilor centuriate. Ei erau – probabil – prin tradiţiile pe cari le perpetuau, depo-

sitarii acestui vechiu sistem de expresiune a voinţei populare. Oştirea noastră reprezenta, într'adevăr, până la creaţiunile militare de model Occidental ale Regulamentului Organic, persistenţa, unică în lume, a sistemului centurial – temeiu al legiunilor Romane.

Acest sistem formase principiul comiţiilor centuriate ale Romei de odinioară – comiţii prin cari se exprima în stat voinţa purtătorilor de arme.

Sistemul centurial Roman cunoaşte în oastea domniei Româneşti o aplicaţie multiseculară. În *Descripţia Moldovei*, Cantemir ne oferă o imagine a formaţiunilor oastei moldave, întemeiate în totul pe unităţi militare de 100 de oşteni. În cuvântul însuşi de „ceată" sânt înclinat să văd persistenţa – printr'o formă substantivală „centa" - a numeralului „centum." Transiţiunea grupului „nt" în „t" - „ceta" în loc de „centa" - s'ar putea explica printr'o analogie cu forme ca *mensa/ measă* şi *densa/ deasă*…

În *chenezii*, *judecii* sau *judeţii*, capi ai unor unităţi sociale fundamentale – ginţile – se perpetuează – prin acei *praesides gentium* constataţi în lumea Romană a lui Justinian ca precursori ai judeţilor noştri, – acelaşi străvechiu sistem comiţial. Sânt acei *patres* sau *principes gentium* – capi ai marilor familii Romane – cari participau la formaţiunea comiţiilor tribute ale Romei.

Marile adunări, în câmp deschis, în prezenţa tuturor boierilor, ale căpeteniilor militare şi ale acestor capi ai marilor unităţi familiale ale Ţării, întruchipează aşadar persistenţa milenară a celor mai înalte realităţi ale Romei: *Senatus Populusque Romanus, Senatul şi Poporul Românesc.*

Aristocraţie de funcţiuni, pururi înnoită, prin domnescul privilegiu de a crea boieri, dar conservând, prin tradiţiile sale equestre, un sentiment înalt al sângelui şi al naşterii nobiliare, cinul boieresc a exprimat, în istorie, caracterul funciar al aristocraţiei Romane. Familii mari, ilustrate prin fapte de arme şi prin virtuţi civile de întâiul ordin – fără nici un titlu special – erau chemate să-şi asume funcţiunile statului. Aceste funcţiuni nu se transmiteau succesorilor de sânge, dar li se recunoştea – ca şi în succesiunea domnilor – o vocaţie naturală pentru ele.

Când dregătoriile – în statul formal de mai târziu – se vor conferi prin act solemn, în acest act se vor manifesta încă o dată virtualităţile Romei. Un vestmânt de onoare – caftanul cusut în fir de aur şi argint, – va întruchipa *toga praetexta* – vestmântul cu margine de purpură – prin care se făcea investitura în magistraturile cetăţii.

Pe o treaptă inferioară cinului boieresc în ierarhiile „Ţării," dar deplin stăpâni pe pământurile lor, perpetuând o tradiţie de aprigă luptă pentru ţară, posedând o înaltă conştiinţă a nobilităţii lor – sânt *răzeşii*. Cantemir însuşi înclinase, în *Descripţia Moldovei*, să-i aşeze alături de boieri…

Numele lor, sub care unii filologi au putut recunoaşte un imund vocabul Unguresc, derivă incontestabil din „rază." Cuvântul acesta descinde din forma populară *radia* a clasicului *radius*. *Radius*, „rază," e o unitate de agrimensură.

Forma originară a numelui de „răzeş" atestă descendenţa sa din „rază." Această formă – conservată până în pragul secolului XIX sună: „răzaş." Alteraţiuni analoge se produc şi în zilele noastre,

când un vocabul ca „unchiaş" tinde spre forma unchieş."

Instituţia răzeşilor, pe care Moldova – ca Poartă a Creştinătăţii, ca scut împotriva Barbariei – a ridicat-o atât de sus, este o instituţie de natură militară. Ea procede din donaţiunile domneşti acordate ţăranilor cari se disting în lupte. Domnul distribue acestor oameni, la marginile ţării, pe pământul de limită supus invaziei, în deplină proprietate, un petec de pământ.

Regiuni întregi populate de răzeşi, înzestrate apoi cu diverse privilegii, au constituit pe pământul Moldovei ceea ce Cantemir fusese ispitit să numească „nişte adevărate republici." Sânt Vrancea, Câmpulungul, Orheii…

Această instituţie de mari aptitudini militare – expresie a misiunii pe care Moldova a împlinit-o în lume – descinde din tradiţia Romană. Sânt *veteranii*, oştenii cari şi-au îndeplinit stagiul de luptă, aceia cari capătă un petec de pământ, undeva la marginile lumii Romane. Sânt limita sensibilă, graniţa vie, intens Romană, a pământului organizat de Caesari. În Imperiul lui Diocleţian şi al succesorilor săi, legiunile părăsesc, din vicisitudini sociale, aspra lege de viaţă militară, şi încep a se forma, ca în statul Românesc de mai târziu, din oastea „de strânsură" - clientela proprietarilor funciari şi a marilor dregători ai statului. Oastea aceasta de strânsură nu mai cunoaşte veterani, ci doar oşteni de ocazie cari se disting în lupte. Aceştia se bucură de vechiul privilegiu al donaţiunilor în pământul imperial. Sânt aşa-numiţii *limitanei*, numiţi apoi cu un titlu Bizantin *acrites* – oameni de margine, răzeşii în sensul cel mai strict.

Condiţia celui „legat de glie," a ţăranului, în accepţiunea comună, a făcut obiectul unor lungi desbateri. Plecând de la numele purtat de aceşti ţărani pe meleagurile Ţării Româneşti –Rumânii – o tristă şcoală de istorie Românească, ostilă istoriei Româneşti, a încercat să demonstreze natura servilă a Romanităţii noastre.

Identitatea dintre numele nostru naţional şi acela al vitregei condiţii de şerb „legat de glie," a determinat cea mai degradantă teorie a corifeilor Şcoalei. S'a spus că această identitate rezumă un întreg capitol din istoria ţării: Românii supuşi de Slavi, domniţi de Slavi şi reduşi la o condiţiune servilă. Marile familii domneşti, boierii în cea mai largă accepţiune sânt, aşadar, tagma străină cuceritoare, Romanizată pe încetul.

Stupidităţile unui Simion Dascălul sau Misail Călugărul, împotriva cărora s'au ridicat, plini de blesteme, marii cronicari ai Moldovei, pălesc lângă afirmaţiile Şcoalei.

Să opunem Defăimării şi Ignoranţei coalizate, ceea ce numeşte Cantemir: „Ştiinţa Adevărului."

Condiţia de şerb „legat de glie" - *adscripticius, adscriptus glebae* – nu coincide cu numele de Român decât pe pământul muntean, în limitele Ţării Româneşti. Acest nume nu este atestat decât târziu. Până în a doua jumătate a secolului XVI documentele muntene - de limbă Slavonă - transcriu, pentru cei legaţi de glie, termenul arhaic de *vecini*. Acest termen – pentru care Slavona nu-şi are echivalentul – exprimă, pe aria întregei Romanităţi, noţiunea generică Romană de „ţăran," al cărui sens va căpăta cu timpul o accepţiune degradantă.

Românescul *vecin* – care exprimă în Moldova condiţiunea celui „legat de glie" - conservă, în acest caz, sensul clasic originar al lui *vicinus*. El desemnează pe membrul unei comunităţi săteşti, al unui *vicus* – *un sătean*, în cea mai largă accepţiune.

Împrejurările cari au impus evoluţii atât de repezi în formaţiunea socială a Imperiului au precipitat sensul de *adscripticius*, *adscriptus glebae*, „legat de glie," al cuvântului *vicinus*.

Reducerea pământului cultivabil în urma invaziilor barbare, prăzi, exacţiuni ale fiscului, au determinat procesul de încorporare a ţăranilor liberi în clientela marilor proprietari funciari.

Ţăranii s'au supus – adeseori de bună voie – condiţiei care făcea din ei locatari perpetui ai unui pământ străin. Pentru acest pământ pe care-l posedau în propriu, în virtutea unui contract tacit de locaţiune perpetuă, ei erau datori o dijmă care, după legea Romană, nu se poate majora.

S'a numit *colonat* această formă de posesiune, pe care împrejurările au încărcat-o de servituţi. În secolul IV, colonul era considerat *ingenuus*, om liber sub toate raporturile, dar nu în raport cu pământul pe care-l cultiva (C. XI, 52, Cost. 1,1).

Două secole mai târziu, condiţia acestui straniu *ingenuus* va părea atât de miserabilă, încât Justinian se va întreba (C. XI, 48, Cost. 21, 1) dacă există o diferenţă oarecare între un *colonus adscripticius* şi un sclav, atât de mult sânt amândoi supuşi voinţei neînduplecate a stăpânului.

Locaţiunea perpetuă implica o posesiune transmisibilă din tată în fiu. În momentul în care necesităţile de ordin economic sau numai fiscal au legat de glie,

în chip inexorabil, pe ţăran, ele au legat în etern şi pe copiii acestuia.

Condiţia de colon se transmite, aşadar, cum spune codicele teodosian *„quodem aeternitatis jure."*[39] Încă din 322, Constantin publicase un rescript imperial care lega de glie pe colon. El asimila cu sclavii pe colonul care ar fi încercat să fugă. „Legătura" aceasta se pronunţă atât de mult în secolul VI, încât o constituţie a lui Justinian (C. XI, 48, Cost. 2, A. 357) interzice proprietarilor funciari de a înstrăina pe coloni fără domeniu sau domeniul fără coloni.

Caracterele „vecinătăţii" Româneşti apar limpede în legile Romane. „Legătura lui Mihai," în care aprigii zeloţi ai liberalismului au văzut o lege de împilare, o afirmaţie a cruntului despotism, nu este – în lumina acestor consideraţii – decât evocarea unuia din aspectele eterne ale vecinătăţii.

Ţara fusese pustiită de invazii. Visteria ei era deşeartă. Prin „legătura" sa, Mihai readuce în ordinea tradiţională a vecinătăţii pe aceia pe cari se întemeia şi ţara şi visteria ei.

„Rumân" este un termen de aplicaţiune târzie cu care s'a desemnat, în Ţara Românească, colonul, numit în genere „vecin."

„Colonul" se identificase în aşa măsură cu noţiunea generică de „sătean" - *vicinus* – încât acest ultim termen l-a acoperit integral.

În Ţara Românească, unde viaţa populară ignoră formele înalte ale răzăşiei, termenul generic de „rumân" s'a putut aplica noţiunii de „vecin" care acoperea quasi-totalitatea ţărănimei Româneşti.

„Rumân" nu exprimă, aşadar, contrastul de origine,

39. După acea lege a veşniciei.

divorţul de sânge dintre „clasele” ţării, el nu exclude din Romanitate pe membrii cinului boieresc, cum termenul de „ţăran,” în opoziţie cu acela de „boier” sau de „orăşean,” nu exclude pe aceştia din comunitatea Ţării. Boierii constitue, în tradiţia noastră, incontestabil „Ţara,” deşi nu poartă titlul de „ţărani…”

Şi nu o clasă biruitoare, străină de sângele Românesc, era să impună principatului muntean numele de Ţară Românească, – epitetul condiţiei servile de „rumân.”

„Legătura lui Mihaiu” nu este, aşadar, o măsură de expedient, actul unui domn redus la ultima necesitate – aşa cum au înţeles să-l prezinte apologeţii săi – ci este un act de restauraţie în ordinea tradiţională a Ţării.

Această ordine lega pe ţăran de pământul său, pentru a consolida comunitatea ţărănească.

Satul – producător de dări – constituia o solidaritate de contribuabili, era în chip solidar responsabil înaintea fiscului. „Spargerile de sate,” dispariţia tuturor oamenilor din sat, se întâmpla pe urma celor cari – rupînd legătura cu pământul – evadau. Cei rămaşi nu mai puteau împlini singuri darea acelui sat solidar. Şi dispersiunea oamenilor, „spargerea” satului, ruina lui şi a fiscului se produceau ineluctabil.

Interesul fiscal al unei atari comunităţi este numai un aspect – nu cel mai important desigur – al unei imense solidarităţi sociale. Un sistem de „legături” de acestea lega nu numai pe ţăran de satul său, ci solidariza, în multiple celule corporative, toate categoriile de „producători,” toate elementele de activitate productivă ale Ţării.

Roma a cunoscut forme sociale cari legau pe agricultori de sate, plebea de corporaţiile ei. Un text al lui Papinian evocă, în secolul III, acestor „consorţii" înaintea fiscului – responsabilitatea colectivă.

Această responsabilitate se impune puternic în imperiul întreg, în secolul IV, consorţiilor şi comunităţilor Romane. Un sistem unitar de organizare a vieţii colective – sistemul curial – se naşte atunci din exigenţele fiscului. *Decurionii* - „oamenii buni şi bătrâni" din tradiţia Românească – fruntea comunităţii Romane, vor căpăta – oneroasă onoare! – sarcina de garanţi ai acestor comunităţi înaintea fiscului imperial.

În litera Hellenică a Imperiului de mai târziu, responsabilitatea colectivă înaintea fiscului va purta numele de ἀλληλέγὒον.

Solidaritatea corporativă se va pronunţa în Imperiul târziu. Din comunitatea Romană se va naşte acel κοινόν atât de rigid – cinul vieţii colective Bizantine.

În litera Slavonă a cancelariei domneşti sistemul Roman de solidaritate fiscală pe care l-am expus s'a numit *cislă* – de la cuvântul cu totul întâmplător *cislo*, care înseamnă „număr."

„Oamenii buni şi bătrâni," fruntaşi ai satelor Româneşti, fruntaşi ai corporaţiilor Ţării, învestiţi de comunităţile lor cu o jurisdicţiune specială, formau în sânul acestor comunităţi – dincolo de orice interes particular, de orice intenţiune abusivă – factorii de deciziune. Ei „chiverniseau" - termenul acesta poartă în fonetismul său Bizantin tiparul anticului *gubernare*… Ei determinau contribuţiile fiecărui membru al comunităţii, în marea contribuţie colectivă în virtutea unui raport natural care se stabileşte între

atâtea energii în compoziţiune reciprocă, între atâţia oameni cari se măsoară fără preget în sânul aceleiaşi comunităţi. Cumpăna lor funcţiona impecabil!

Imensul aparat fiscal – parazitul cel dintâi al visteriei statului, principiul atâtor fraude şi atâtor nedreptăţi – care se impune statului modern, e inutil în majestuosul sistem pe care-l evocăm.

Un asemenea sistem exclude frauda şi face imposibil excesul. Un asemenea sistem desfide cele mai minuţioase registre, contabilitatea cea mai exemplară a tuturor dărilor cuvenite statului. Un asemenea sistem – implicat de o societate armonios, organic constituită – e lucru de tradiţie Romană. El evocă imaginea unui corp organizat, de funcţiuni vitale necesare: statul.

Statul Roman s'a desvoltat în virtutea inerţiei sale organice – generatoare de forme de o frumuseţe şi de o vitalitate exemplară – şi s'a definit prin lege. Expresie a statului de creaţiune divină, legile învestmântă un caracter sacru. Sânt *sacrarissimae* – nespus de sacre – e cuvântul lui Justinian.

Am relevat într'un studiu anterior în ce chip firesc noţiunea politică Romană de „lege" ajunge să exprime în graiul nostru Românesc legea sacră prin excelenţă – religia.

Domnia Românească – de dreaptă tradiţie Romană – a cunoscut singura lege posibilă, pentru aceia cari n'au încetat a se considera Romani: legea Romană.

Regalităţile barbare din Apus au putut accepta print'un act formal corpul legilor Romane. Regalităţile barbare şi-au căpătat statutul civil, incontestabil, în momentul acestui act formal. Noi, însă, eram înşişi Romanii. Noi n'aveam nevoie de un a-

tare act. Legile noaste erau legile Romei, „pravilele cele de obşte” cum spune manualul lui Alexandru Ipsilante, „pravilele împărăteşti ce se obicinuesc aici în pământul nostru,” cum spune codicele lui Ioan Gheorghie Caragea.

Calomnia, de tip Occidental, care vrea să facă din Români – până la opera legislativă a lui Vasile Lupu – o naţiune fără lege scrisă, se respinge în chip necesar.

Domnul I. C. Filitti a extras din numeroase acte domneşti, anterioare lui Vasile Lupu, menţiunea unor litigii rezolvate după „drept” şi după „lege.”

În mânăstirile Ţării, la Neamţ, la Putna, la Bisericani, la Bistriţa olteană, se traduceau – începând din secolul XV – numeroase „pravile,” extrase clasice din textele Romane, în limba Slavonă oficială.

Invocând opera legislativă a lui Alexandru cel Bun, Cantemir se raporta, desigur, la un extras din legile imperiale, din acele *„Romanorum Graecorumque imperatorum edicta,”*[40] care constituiau – precum spune el – dreptul scris al Ţării.

Existenţa acestui extras – atât de mult desbătută – nu modifică termenii problemei: Alexandru cel Bun nu putea adopta aceste legi Romane ca regele unei monarhii Occidentale care rupe o tradiţie barbară. *Leges quoque Graecorum, quae* τῶν βασιλικῶν, *libris comprehendebantur, suscepit,*[41] zisese Cantemir, şi textul său – destul de limpede – a suferit numeroase interpretări. Aceste legi constituiau din timpuri fără memorie patrimoniul juridic al poporului Româ-

40. Edicte ale împăraţilor Romani şi Greci.
41. Încă a admis şi legile Grecilor, care erau cuprinse în cărţile domneşti.

nesc. Alexandru cel Bun putea adopta însă extrasul clasic al *Basilicalelor*, ca îndreptar oficial, text recunoscut, adevărată „carte de învăţătură la pravilele împărăteşti."

Funcţia legislatorului fusese definită de Justinian: *Romanam sanctionem et colligere et emendare.*[42] Nu acte de creaţiune, aşadar, în legile Romei, nici o atingere de principiu în dreptul Roman, ci culegere, selecţiune, emendaţiune…

Patrimoniul juridic al Romei e valabil, pentru noi, în totalitatea sa. Legislatorul ne oferă însă o cheie a textelor, o colecţiune de principii. *Carte Românească de învăţătură la pravilele împărăteşti* – aşa se numeşte condica de legi a lui Vasile Lupu. „O desluşire a pravilelor împărăteşti," la atâta pretinde codicele lui Ioan Gheorghie Caragea.

Aceşti legislatori au fost pătrunşi de conştiinţa mistică a legei Romane. „Toţi cei năpăstuiţi – scrie Alexandru Ipsilante în prefaţa Manualului de legi – să-şi afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili, şi la toţi supuşii noştri să se arate biruitoare dreptatea!"

Sancţiunile acestor legi sânt aidoma sancţiunilor divine, implică o mistică lepădare de păcat. „Pentru că, explică acelaşi manual – această pământească judecată este a însuşi lui Dumnezeu judecată."

În funcţia de legislatori, domnii au manifestat, incontestabil, geniul Roman al demnităţii lor – facultatea pururi creatoare de instituţii ale Romei.

42. Să colecteze și să îmbunătățească textele juridice ale Romanilor.

BASARABII: SENSUL UNOR MARI TRADIȚII

Sufletul mistic al Thraciei palpită în formele de stat ale Romei lui Constantin cel Mare. Ele sânt – în continuă evoluţie – produsul unui impuls care plecase de la Romul, dar sufletul care le animă, în Imperiul devenit Creştin, e sufletul Thracului mistic.
Instituţional Romană, titulară a marilor tradiţii Romane, domnia Românească manifestă într'o formă personală sufletul ei autohton.
Am cunoscut, cu studiul nostru precedent, tradiţiile Romane ale succesiunii în scaunul domnesc: principiul electiv al domnului şi corectivul acestui principiu, stabilitit printr'o practică de mai multe ori seculară, al „osului de Domn."
Se pare că tradiţiile acestei succesiuni au suferit însă intervenţia unui principiu de filiaţiune mistică, de religioasă descendenţă în spirit, – principiu superior determinant – derivat din tradiţiile Thraciei.
Basarabii, cari – precum vom arăta – apar, de la început, ca titulari ai tuturor domniilor Româneşti, sânt aceia cari au transmis acestor domnii caracterul unei descendenţe mistice.
Majestatea acestei descendenţe şi patrimoniul ei încărcat de suprema tradiţie a Ortodoxiei, – a legei care pentru poporul Românesc este însăşi „legea Românească" - pune în umbră cele mai mari tradiţii ale lumii…
Numele Basarabilor apare în chip evident legat de acela al „poporului *Bessic*."

Încă din secolul XIV, această relaţiune se impusese istoricului Leunclavius: Basarabia – spunea el – Ţara Basarabilor, se numeşte aşa de la numele *Bessilor*.
Etimologia lui Leunclavius a fost respinsă de Hasdeu. Totuşi, Onciul a recunoscut în Basarabi un vestigiu al numelui Bessic. El explica, într'adevăr numele Basarabilor printr'o metateză din *„Bessapara,"* nume toponimic din Rodopi, însemnând propriuzis *„Forum Bessorum,"* târgul sau aşezarea Bessilor.
Bessii sânt – în descripţia lui Herodot – aceia dintre fiii poporului Thracic al Satrilor, cari oficiază la altarele lui Dionysos. Satrii înşişi par a fi format casta sacerdotală a Thracilor. „Vieţuesc pe munţi înalţi, acoperiţi de codri, printre zăpezi. Sânt aprigi în luptă. Ei ţin oracolul lui Dionysos" sânt cuvintele lui Herodot despre aceştia. Bessii – în acele timpuri arhaice – erau, aşadar, cei mai aleşi dintre Satri, cei cari – învestiţi cu puteri supreme – *exercitau* sacerdoţiul: „Acei Satri cari profetizează în templu sânt Besii" - adaugă Herodot.
Aceşti preoţi împlineau supremele rosturi politice ale naţiei lor.
În primii ani ai erei Creştine, poporul Bessic, ridicându-se sub conducerea lui Vologaeses – preot al lui Dionysos – se întinde până la Chersones şi impune Romei un şir de lupte cumplite.
Numele acestor *Bessi, Bassi* sau *Bassiani*, se recunoşte uşor în Zabazios – numele divinităţii Thracice. Ζαβάζιον τὸν Διόνυσον οἱ θράκες καλουσιν - „Thracii numesc pe Dionysos Zabazios" scrie scholiastul lui Aristophan, şi din numele Thracic al Zeului s'a ivit cel mai cunoscut dintre apelativele sale: Bacchos. Zabazios este, cu siguranţă, Deus Bacchius – Bac-

chos. Cei mai vechi înşişi derivau pe Bacchos din Βᾴζειν, ceea ce învederează un *Bazios* sau *Bazos*, la rădăcina numelui divin.

Participând la numele divinităţii supreme, numele Bessilor este, aşadar, un nume sacru. Din el derivă şi numele atributiv al lui Dionysos, de *Bassareus*, *Bassaros*. Se poate recunoaşte de pe acum, în acest vocabul, numele elementar al Basarabilor, profilul titlului basarabesc.

Eschyl a compus o tragedie – *Bassarele*, al cărei nume evocă Menadele, preotesele zeului Thracic. Tragedia – azi pierdută – celebra moartea lui Orpheu, profet melodios al Thraciei noastre.

Pe numele lui Dionysos Bassareul o castă sacerdotală s'a ivit, aşadar, – *Bassarii, Bassarizii*, – ale căror tradiţii s'au dezvoltat, desigur, din cultul originar al preoţilor Bessi.

Besii, confundaţi cu „nenumăratele popoare" ale Thraciei, s'au putut laiciza. Conştiinţa sacerdoţiului, exerciţiul cultului divin şi – ceea ce era corolarul acestora – puterea politică, s'au perpetuat în Bassarii pământului thracic, în acei preoţi - oşteni, domnitori de popoare, pe cari fântânele istorice ne îndeamnă să-i numim cu numele străbun de *Basarabi*.

Menţiunea lui Basarab „rege al Thracilor" către anul 149 a. Chr. ne întâmpină la Diodor Siculul: Βαρσαβὰν τὸν θρακῶν βασιλέα. În numele acestui Barsabas se recunoaşte transcripţia stângace a numelui basarabesc.

Jordanes, istoricul Got din secolul VI, compilatorul a numeroase fântâni antice, aminteşte în *Getica* sa numele castei domnitoare a Geţilor. Sânt *Zarabii*. Apare limpede şi aici numele originar al Basarabilor.

Textul lui Jordanes pe care-l transcriem după preţioasa ediţie din Leyda – *Lugdunum Batavorum* – a lui Bonaventura Vulcanius din 1597, sună aşa: *„Ut refert Dio, qui historias eorum annalesque graeco stilo composuit, qui dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos qui inter eos generosi extabant: ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur…”*[43]

„Zarabi” se numeau, aşadar, aceia dintre cari se alegeau şi regii şi preoţii Getici. Textul lui Dion Chrysostomul „care a compus cu o peană Grecească istoriile şi analele lor” s’a pierdut.

Ediţii critice din secolul XIX au dat acestui text – şi în ce priveşte numele Zarabilor – lecţiuni variate. Istoricii, într’un consens cu totul oarecare, născut din indiferenţa lor pentru un cuvânt fără echo, au ratificat forma *Tarabostes*, destul de depărtată - credem noi – de tipul cuvântului originar.

Se întâmplă că un cuvânt atât de straniu ca *Zarabi* poate da naştere celor mai fantastice lecţiuni, cât timp nu are un punct de reazem în vocabular. Lecţiunea oferită de textul lui Vulcanius - Zarabos – ca şi lecţiunea propusă de Hasdeu – *Sarabas tiareos* – au meritul de a fi concordante tradiţiei şi de a se aplica unui eveniment real.

În studiul său asupra Basarabilor, Hasdeu constatase ceea ce, analizând fenomenul basarabesc, oricine e înclinat să constate: faptul că Basarabii nu sânt o familie, ci mai curând o castă. Reţinem constatarea lui Hasdeu. Argumentele sale, însă, ni se par irevelante.

43. După cum consemnează Dio, care a scris istoria şi evenimentele lor în limba Greacă şi care a zis cel dintâi că Zarabii Terei, numiţi apoi Pileati, sunt cei care rămâneau de neam bun printre ei: dintre aceştia se alegeau şi regii şi preoţii.

Basarabii sânt o castă. Fireşte, între ei, sânt puternice legături de sânge. Funcţiunile lor se transmit, în virtutea acestor legături, în sânul membrilor castei, exclusiv formată din Basarabi. Dar peste autoritatea sângelui, se manifestă o autoritate ideală: aceea a filiaţiunii mistice. În acest sens, numele de Basarab e un titlu care se transmite.

Aşa Neagoe – din ramura rivală a Dăneştilor – uită, ajuns pe tron, ascendenţa sa naturală, şi luându-şi numele de Basarab se arată tuturor ca un „Basarab Voevod, fiul bunului Basarab Voevod."

Matei din Brâncoveni, Constantin Şerban, Constantin Brâncoveanu, fără ascendenţi direcţi printre Basarabii din scaun, îşi vor aroga numele basarabesc.

Numele de Basarab se arată a fi un titlu, ori de câte ori apare însoţit de atributul – frequent numai în titluri – acela de „mare."

„Mare Voevod," „Mare Basarab" sau „Basarab cel Mare" sânt titluri înregistrate de diplomatica Românească. Aceasta nu cunoaşte nici pe Ştefan, nici pe Radu drept „cel Mare."

„A murit Marele Basarab Voevod," aşa grăeşte grafitul săpat în 1352 pe zidul încă umed al bisericei domneşti de la Curtea de Argeş. „Fiul Marelui Basarab Voevod," aşa se intitulează în 1364, în inscripţia de la Câmpulung, Alexandru Nicolae…

Basarabii apar, în istoria Românească, simultan în cele trei ţări cari compun corpul admirabil al Daciei.

Cuibul Basarabilor pare a fi fost regiunea de înalte *dave*, din inima Daciei – patria lui Decebal. Casta Basarabilor a conservat integral, aşadar, tradiţia Bessică, raportată de Herodot: „Pe munţi înalţi, acoperiţi de codri, printre zăpezi…"

Pe acele meleaguri – în Haţegul de azi – se pot întâlni şi acum purtătorii numelui basarabesc…
Un act din 1398 aminteşte pe un Basarab din Haţeg: *honestos viros Ianustinum et fratres suos Bassarabe et Custe knesios de Riusor.*[44]
Un alt act din 1435 poartă menţiunea „nobililor fii ai lui Ioan de Rîuşor," Mihail, Basarab şi Ioan: *Nobilium Michaelis et Bazarad et Ioannis filiorum quondam Ioannis de dicta Ryusor.*[45]
Sânt, aşadar, chenesi, domni de arhaică tradiţie, exercitând o jurisdicţie naturală asupra Românilor de pe meleagurile lor.
Din aceeaş viţă de Basarabi ai davelor haţegane se va fi născut, desigur, mândrul fiu al lui Voicu, Ioan, voevodul Transilvaniei, cel mai puternic dintre oştenii lui Hristos - *„fortissimus athleta Christi."*
Din coapsa aceloraşi Basarabi se va fi tras, aşadar, Matei Corvinul, cel mai mare dintre regii Ungariei, între titlurile căruia nici unul nu luceşte mai viu decât acela pe care i l-au dăruit contemporanii săi Maghiari: „Câinele de Valah!"
Stema Corvinilor ca şi numele lor ne oferă un argument puternic în favoarea ascendenţei lor basarabeşti: corbul este, într'adevăr, stema Basarabilor munteni.
Legenda vrea – de acord cu tradiţiile sacerdotale ale Basarabilor – ca descălecătorii să fi venit din munţi. Ţara Românească s'a întemeiat de Basarabii descinşi de pe culmile munţilor Getici, din patria lui

44. Bărbați virtuoși, Ioniță și frații săi Basarab și Costea, cnezi de Râușor.
45. Nobililor Mihail și Basarab și Ioan, fii ai lui Ioan, odinioară cneaz de Râușor.

Decebal. Moldova s'a întemeiat de Basarabi veniţi din Maramureş.

Analele lui Cromer şi Bielski – anale cari au format principalele fântâni ale cronicii moldave – scriu limpede că Ştefan, nepotul lui Bogdan Întâiul, era un Basarab. Ci, din viţa lui Ştefan, însurat cu o principesă polonă – Mărgărita sau Muşata – se trage întreg gloriosul şirag al Muşatinilor.

Perpetuând, probabil, aceeaşi tradiţie de luptă şi de fervoare Bessică, Sfântul ale cărui moaşte sânt un palladiu al României – Sfântul Dimitrie – poartă numele de Basarab.

Opusculul tipărit la Bucureşti în 1779, întru slava Sfântului pune în legătură numele său cu acela al unui loc din Miazăzi: „Acest cuvios părinte au fost pe vremea blagocestivilor împăraţi Bulgari dintr'un sat din ţara Sârbească, ce se chiamă Basarabov, după margenea apei Lomului..."

Satul, purtător de nume sacru, nu mai există azi şi fântânile trecutului – pe cât ştiu – nu fac menţiune despre el. Aproape tot ce se ştie despre viaţa Sfântului e ceea ce s'a consemnat mai sus. Principiul atâtor minuni, Sfântul ale cărui binefaceri s'au revărsat ca o rouă peste Ţară a fost, aşadar, un om cu totul obscur.

Îmi propun o cutezătoare ipoteză: Sfântul Dimitrie Basarabul este însuşi Sfântul din Săruna, Dimitrie, marele mucenic…

Cultul lui printre Români e de veche tradiţie. Sfânt cu atribute militare – preot şi oştean – ridicat din mijlocul Thraciei Romane – Român, deci, în accepţiunea primordială a cuvântului – Dimitrie întruchipează principiul de sfinţenie al poporului Românesc.

El apare, de la început, ca protectorul prin excelenţă al Românilor.
Înainte de a se ridica asupra Constantinopolei care – sub împăraţi de usurpaţie Grecească – răpise Românilor privilegiile Romei, Petru şi Asan au înălţat o biserică sfântului lor din Săruna. „Au înălţat o biserică – scrie Nicetas Acominatos, cronicarul Grec al acelor timpuri – cu hramul Sfântului Mucenic Dimitrie.” În biserica lor, Petru şi Asan au transportat moaştele Sfântului. Acesta este, incontestabil, înţelesul relaţiunii lui Nicetas care parafrazează în textul său, cuvintele lui Petru şi Asan: „De aceea Dimitrie, mucenicul lui Hristos, a şi părăsit Thessalonicul, cetatea-i de scaun, şi sanctuarul său de acolo, şi petrecerea sa printre Greci, şi a venit la ei ca să-i ajute şi să le fie însoţitor în luptă…”
Imperiul asanid a cunoscut – sub egida Sfântului – zile de slavă nespusă. Când – încăput pe mâini Bulgare – imperiul acesta s'a risipit sub presiunea Turcului, moaştele Sfântului au încetat de a fi venerate. Singură puterea lor, harul lor mirific, le arăta a fi moaşte de sfânt.
Aşa s'a putut naşte legenda unui Sfânt Dimitrie, altul decât Sfântul din Săruna.
Numele său de Basarab, moştenit prin singură tradiţia Românească, ignorat de literatura Grecească, va fi fost un principiu de confuzie.
Or, poate acest nume e atributul ctitoriei lui Petru şi Asan, derivă din statutul acelora cari au servit Sfântului?
Că Asanizii înşişi au fost Basarabi mi se impune ca o evidenţă. Hasdeu însuşi a presupus aceasta fără să încerce însă începutul unei demonstraţii. Oricum

ar fi, e plină de semnificaţie prezenţa numelui de Basarab în imperiul de la Miazăzi…

Patrimoniului de misticitate Thracică pe care-l reprezintă Basarabii Creştinismul i-a oferit un rost esenţial.

Poporul Thracic, însetat de martiriu, cuprins de acel *appetitum maximum mortis*,[46] despre care mărturisesc istoricii, – poporul întruchipat de Basarabi – a fost ales a fi conservator al Legii, garant al tradiţiei Creştine.

Iisus a învestit – se ştie – pe Simon Petru cu aşa-zisa „potestas clavium," puterea cheilor, autoritatea de ordin religios asupra oilor sale. Simon Petru şi succesorul său, episcopul Romei - administrează Biserica.

Ioan Evanghelistul a transcris sublimul moment al acestei învestituri. Era după Învierea lui Iisus, şi Iisus se arătase ucenicilor Săi şi prânzeau împreună la marea Tiberiadei: „Iar când prânziră, – scrie Evanghelistul – Iisus întrebă pe Simon Petru: Simone, fiul lui Ioan, mă iubeşti pe Mine mai mult decât aceştia? Da, Doamne, 'i răspunse, tu ştii că te iubesc. Paşte mioarele mele, 'i zise el. Iarăşi 'l întreabă a doua oară: Simone, fiul lui Ioan, mă iubeşti? Da, Doamne, 'i răspunse, tu ştii că te iubesc. Paşte oile mele, 'i zise el. A treia oară'l întrebă: Simone, fiul lui Ioan, mă iubeşti? Petru se întristă că 'i zise a treia oară: mă iubeşti? Şi-i zise: Doamne, tu ştii tot, tu cunoşti că te iubesc. Iisus îi zise: Paşte turmele mele. Adevăr, adevăr zic ţie, când erai mai tânăr, te încingeai pe tine însuţi şi umblai unde voiai, dar când vei fi bătrân vei întinde mâinile tale şi altul te va încin-

46. Dorință puternică de moarte.

ge şi te va duce unde nu voieşti. Şi aceasta o zise însemnând cu ce fel de moarte va mări pe Dumnezeu. Şi vorbind acestea 'i zise: Urmează-mi!"

Ci, autoritatea lui Petru nu e singura dominantă în Biserică. Iisus a creat o funcţiune egală în prestigiu – funcţiunea de conservare a Legii, de veghe asupra Tradiţiei – cu care a învestit pe apostolul care-i era mai drag, pe Ioan, Evanghelistul de apoi.

Şi Ioan continuă, în acest chip, scena învestiturii lui Petru: „Iar Petru întorcându-se zăreşte venind în urmă pe ucenicul pe care-l iubea Iisus, care se şi rezemase la Cină de pieptul lui şi zisese: Doamne, cine este care te dă prins? Deci pe acesta văzîndu-l Petru, zise lui Iisus: Dacă voiesc ca dânsul să rămână până ce vin, ce-ţi este ţie? Tu urmează-mi. Deci eşi vorba aceasta între fraţi că ucenicul acesta nu moare; şi Iisus nu zisese că nu moare, ci: Dacă voiesc ca dânsul să rămână până ce vin, ce-ţi este ţie."

Împăraţii Romei – din Răsărit – sânt învestiţi de Biserică cu harul de conservatori ai Legii. În titlul lor de ισαπόστολος – întocmai Apostolilor – străbate sensul demnităţii lor divine. Ei sânt urmaşii Apostolului Ioan, cum Papii, episcopii Romei, sânt urmaşii lui Petru.

În cuvântul prin care Ioan e desemnat să *rămână* până la Judecata de Apoi e ferecat simbolul perpetuităţii şi intangibilităţii doctrinei Creştine.

Împăraţii Romei – din Răsărit – au promulgat dogmele Bisericei şi au confirmat Legea. În funcţia lor ei s'au manifestat ca Ioan. De aceea Biserica Răsăritului de strictă tradiţie, de strictă interpretare, a putut fi *ortodoxă*.

Încredinţând Romei Thracice, Romei din Răsărit,

misiunea imperială şi asumându-şi, ca împărat, funcţiunea de conservator al Legii Creştine, Constantin cel Mare a stabilit, în Răsărit, în inima Thraciei sale străbune, fundamentele Ortodoxiei, principiul de autoritate al lui Ioan.

Împăraţii Romei de Răsărit nu şi-au afirmat, formal, descendenţa din Ioan decât târziu – determinaţi, probabil, de excesele ambiţiei papale. Şi atunci, a fost necesară conştiinţa tradiţiei imperiale celei mai stricte, conştiinţa legitimităţii moştenirei lui Constantin.

Această conştiinţă n'o putea avea un Grec, ci un Roman de tradiţie Romană – un Român. Acest Român a fost al doilea dintre Comnenii din scaunul de la Constantinopole: Ioan, cel care şi-a luat ca împărat, titlul mult semnificativ de *Caloioannes*. Acest καλὸς care precede pe Ioan, transpune sensul sacru al acestuia. Cuvântul καλιμάρτυρ - de exemplu – se traduce prin „sfântul" sau „marele mucenic."

Că Ioan Comnenul a fost Român, aceasta rezultă din relaţia lui Veniamin din Tudela. Aceasta rezultă şi din propria lui afirmaţie: se trăgea din Constantin cel Mare. Era, aşadar, Roman din Răsărit.

Acela care din ruina Romanităţii Bizantine va ridica un imperiu, Ioaniţiu, împăratul Românilor, acela va afirma din nou conştiinţa descendenţei sale mistice. El este un *Ioan* şi – după chipul iubit al lui Ioan Comnenul – un *Caloioannes*, un *Caloian*. Succesorul său legitim se numeşte şi el Ioan: Ioan Asan II.

Când tradiţia imperială Romană se va transmite – intactă – Basarabilor din Miazănoapte, aceştia vor afirma, chiar de la începuturile lor, conştiinţa descendenţei din Ioan.

Io – în grafia Slavonă – *Ioannes*, în titlul lor Latin, domnii Ţărei Româneşti şi ai Moldovei poartă pururi numele de conservatori ai Legii, titlul sacrei lor misiuni. În şirul lor invariabil, se perpetuează Ioan. Aceasta este semnificaţia misteriosului *Io*, a numelui pe care şi-l iau, la suirea în scaun, domnii Ţării – Basarabii pământului Românesc.

În faţa lui, mitul unui titlu apostolic, conferit de episcopul Romei, păleşte.

În faţa lui, sufletele noastre se exaltă până la imn.

O EXPRESIE A ROMÂNISMULUI: FILOZOFIA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Memoria popoarelor este şi ea, probabil, o memorie sentimentală. O memorie legată de accidentele suferinţei, simpatiei, pasiunii… O memorie lacunară, fără justiţie, fără viziune.

Ce palidă apare, în conştiinţa noastră, figura principelui Dimitrie Cantemir! Rece, rigidă, aproape hieratică, sub peruca de in şi mătăsurile lucii ale secolului XVIII.

Memoria lumii restitue greu imaginea unui atare om. Fiu al principelui Constantin Cantemir, al aceluia care nu ştia să scrie, ci – precum spune cronica - „numai iscălitura învăţase a o face," dar care degusta ca nimeni altul, din pântecoasele oale de lut cele mai nobile vinuri ale Moldovei, Dimitrie Cantemir s'ar fi putut închina metodic aplicaţiilor părintelui său.

Literatura de atunci era, cu excepția întru toate ilustră a lui Miron Costin, la nivelul domnescului stil – o literatură de cronici ale căror mărturii istorice îşi aveau explicaţia în vrerile Providenţei, şi a căror etică se mărginea la o înţelepciune practică şi tradiţională de proverb.

Pe colinele Ţării Moldovei apare, atunci, venit de la învăţătură din Levant, un cocon domnesc, un principe de sânge, a cărui mare figură, a cărui complexă personalitate se impune Europei.

Târziu, după ce mintea excepţională a lui Dimitrie Cantemir agitase toate apele lumii, Eminescu,

în *Epigonii*, distribuind laude deşarte unui Anton Pann „fiul Pepelei," lui Prale, sau lui Daniil „cel trist şi mic," evocă pe Dimitrie Cantemir în acest limpede vers: „Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahară," unde imaginea principelui literat se confundă straniu cu aceea a părintelui său, amatorul de nobile vinuri.

Poetul Moldovei uitase, cu întreaga Moldovă, pe Dimitrie Cantemir…

Ci Dimitrie Cantemir, poet, muzician, literat, istoric şi filosof este una din cele mai mari personalităţi ale timpului său şi, probabil, una din cele mai mari ale lumii.

Eminescu uitase acel „Hronic al Vechimei Romano - Moldovlahilor," cea dintâi istorie a Românilor, creată, în fine, din studiul inscripţiilor, al fântânelor autohtone şi străine, scriere iluminată, revelaţia mândrelor noastre începuturi – desigur cea mai dreaptă, cea mai deplină interpretare a istoriei Românilor, din câte s'au încercat până azi – singura care a descifrat în Romanitatea noastră sensul tradiţiei politice Romane, singura care a văzut în poporul Românesc descendenţa unică a Romei.

Poate că geniul politic al lui Eminescu, viziunea sa istorică, reacţiunile sale atât de vii înainte a tot ce pentru el întruchipează Patria, l-au împiedicat să-l admire pe Cantemir. Cantemir fusese, într'adevăr, începătoriul politicei de legătură cu Rusia.

Eminescu se răsbuna pe literatul Cantemir, de acţiunea sa politică şi militară care alături de oştile Ţarului, apărea în ochii iluminaţi ai Poetului drept principiul atâtor calamităţi.

Eminescu se ridicase cu ultima energie, în 1877, îm-

potriva unei acţiuni militare alături de armiile Rusiei şi denunţase lumii în termenii cei mai răspicaţi idolii mincinoşi ai aşa-zisei „Independenţe” pentru care era împinsă într'o luptă – spre propria ei pieire – o ţară ca a noastră, independentă de fapt.

Cantemir fusese totuşi nevinovat. El nu cunoştea Rusia. El nu avusese, ca Eminescu, perspectivele unui litigiu secular. Molochul moscovit abia se apropiase de Moldova…

Dar Eminescu uitase şi pe acel care întinsese până la marginile lumii culte renumele Moldovei sale, pe orientalistul eminent, care construise dintr'un noian de cronici, de barbare mărturii contradictorii, cea dintâiu istorie a imperiului Otoman – carte de mare prestigiu European, pe urmele căreia a răsărit o întreagă floră literară, şi din care, târziu, Victor Hugo se inspira scriind „Les Orientales.”

Cantemir desvolta însă, cu această carte o concepţie originală: a măririi şi decăderii imperiilor lumii. Ilustrată chiar de titlul ei – *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanice*[47] – cartea lui Cantemir a constituit un eveniment revoluţionar în scrisul istoriei. Prin ea s'a ridicat – precum vom vedea – pe întâiul plan al interesului public problema legilor naturale ale Statului, a sensului vieţii societăţii omeneşti.

Cantemir este, în acest înţeles, creatorul a ceea ce s'a numit *filosofia istoriei*. „Istoria” sa pune în lumină nu o serie de întâmplări arbitrare, ci fazele unui organism. Ea consideră faptul istoric ca expresie a unei evoluţii necesare în care sânt implicate organic miile de contingenţe ale lumii. Mărire şi decădere, flux

47. Istoria creșterii și a descreșterii împărăției Otomane

de energie vitală care străbate lumea în toate moleculele ei…

Această concepţie cantemiriană va fi ridicată la cea mai înaltă expresie – la formula ei metafizică – de un alt fiu al Moldovei, Vasile Pârvan. Să credem că în pământul acestei ţări zace principiul viziunii: ideea Necesităţii care direge lumea, sentimentul inefabil al cadenţelor lumii, aşa-zisul „fatalism,” pe care-l au atât de viu tăranii din Ţara Moldovei.

Profesorul N. Iorga, demonstra, într'una din cărţile sale, că elementul filosofic al „Consideraţiunilor” – lui Montesquieu, purcede din „Istoria” lui Cantemir. Titlul însuşi al Consideraţiunilor - sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains – e un echo al operei cantemiriene. Predilecţia orientală a lui Montesquieu, limpede în „Scrisorile Persane,” n'a putut ignora desigur textul Latin al „Istoriei” lui Cantemir. E firesc dar ca Montesquieu să fi lămurit aici ideile materne ale „Consideraţiunilor,” aşa cum a extras tot de aici un preţios material pentru „Spiritul legilor.”

Când în 1743, cartea lui Cantemir apărea şi în versiune Franceză, domnul de Jonequières, autorul acestei versiuni, se credea dator să atragă luarea aminte asupra concepţiei care sta la baza ei – concepţie atât de familiară epocei sale. Dar ea fusese înfăţişată de Cantemir, cel dintâiu, în această carte. Ea se impusese lui Montesquieu, şi lumea o lua acum din lucrările acestuia.

De la această viziune a Necesităţii, manifeste în istoria popoarelor, Cantemir s'a ridicat la o viziune metafizică, a structurii şi funcţiunilor lumii. O carte al cărei manuscris Latin poartă titlul curios de „Sa-

crosanctae Scientiae indepingibilis Imago”[48] – închide această viziune. E o carte uitată în arhivele Academiei şi asupra căreia nici o societate savantă nu s’a aplecat până azi, care ar fi rămas poate mult timp necunoscută dacă o mână pioasă – a domnului Nicodim Locusteanu – n’ar fi dat-o de curând la lumină, în versiune Românească.

Stilul ei nebulos, dramatic, apoape infinit, stil de hierofant, despre care însuşi Cantemir scria că revelă *quasi in Scythia Latium exulantem*, „un Laţium exilat în Sciţia,” ne-a făcut să ne amintim încă o dată de Vasile Pârvan.

Filosofie de profund răsunet mistic, în care tot ce iubim şi tot ce detestăm e iubit şi detestat cu înflăcărare, „Indepingibilis Imago” exprimă acordul binecuvântat dintre credinţele acestui vechiu pământ şi datele ştiinţelor moderne.

Luptând cu toate ficţiunile raţiunii, cu tristele concepţiuni sensualiste cari de la Bacon la Descartes infestaseră lumea şi instaurând în locul lor regimul unei „immateriale lumen,” a luminii spirituale, ca supremă realitate a lumii, Cantemir e, incontestabil, un exponent al înclinaţiilor mistice ale Răsăritului.

Răsăritul perpetuează, într’adevăr, prin marile tradiţii ale Ortodoxiei, tezaurul spiritualităţii umane – splendoarea mistică a cugetării celor vechi. În despreţul său absolut pentru biata raţiune umană „misellus humanus intellectus,” pe care de atunci două secole de cumplit materialism au substituit-o divinităţii însăşi, Cantemir se rosteşte ca un frenetic, ca un posedat.

Această raţiune, din care secolul său – secolul „Lu-

48. Imaginea cu neputință de reprezentat a Științei sacre

minilor" - avea să facă principiul mizeriei morale a lumii de azi, este exilată de Cantemir *in valle miseriarum, in cacumine contribulationum atque in caligine rerum ignorabilium*[49] – în negura lucrurilor necurate. Vehemenţa sa nu cruţă ştiinţa sensitivă – incipientele discipline materialiste ale timpului său: „humanam miseram pauperemque scientiam sensitivam, inconditam..."[50] În ironia sa el se întreabă dacă această ştiinţă poate fi cântată cu tristeţe sau deplorată cu amar: *miserrime cunendam aut amare deplorandam esse*.

Respingând raţiunea ca instrument de Cunoaştere, el recurge la modalitatea mistică a Viziunii, a Revelaţiei. El a folosit de mai multe ori în textul său pentru a desemna lumina spiritului invadând fiinţa – Revelaţia iluminându-te – cuvântul tuturor marilor mistici: fulgerul, lumina de fulger, fulgerul intelectual.

Concepţia lui Cantemir identifică lumii pe Dumnezeu. O ierarhie infinită suie de la creatură la creator, de la acum la eternitate, de la accident la esenţă.

Substanţa genuină a Divinităţii el o vede în întunericul biblic primordial, în noaptea Facerii, pe care el o concepe – ca Plotin – ca potenţare până la esenţă a realităţii, ca suprema realitate. „Prin întuneric – spune el – nu înţelegem neantul păgânesc, nici lipsa de lumină, ci splendoarea inefabilă şi inaccesibilă a Fiinţei divine."

Acolo, în spaţiul care se deşteaptă ca o indolentă

49. În valea plângerilor, la capătul chinurilor şi în negura celor neştiute.

50. Nefericita și sărmana știință umană, bazată pe simțuri, grosolană

formă, cuvântul Demiurgului – *Fiat!* – creează vălul diafan al materiei primordiale. E „lux” palida lumină abisală, din care mai târziu prin congregare se va forma „lumen” – lumina cosmică, soarele, luna şi aştrii.

Această concepţie a unei lumi presolare, pare a fi o genială explicaţie a inconsequenţei biblice care institue lumina înainte de a crea un soare. În acest cosmos elementar, Demiurgul institue un „archaeus,” prototip vital, formă genesică a tuturor formelor.

Acest „archaeus” pare o prefiguraţie a elementului primordial – germene cosmic, tip al divinei proporţii – pe care geniala intuiţie a lui Goethe l-a întrevăzut în domeniul lumii vegetale: faimoasa „Urpflanze” atât de ironizată de contemporanii Poetului şi care, în lumina cercetărilor moderne, pare singura soluţie posibilă.

În teoria sa asupra Timpului, Cantemir ridică la cea mai înaltă expresie concepţia sa organicistă. Reducând la absurd teoriile aristotelice, el construeşte – în pagini de o mare frumuseţe dialectică – teoria sa personală: Timpul, esenţă a Divinităţii, preexistând creaţiunii, constituind, în măsura în care el se încorporează în lume, *durata* lucrurilor – ceea ce pentru Cantemir e un element material, una din feţele materiei.

În perspectivele grandioase ale teoriei cantemiriene, timpul se confundă, în ultimă analiză, cu eternitatea. Cosmosul său apare *dat*, ca universul împietrit al filozofiei eleate. Transpusă în termenii fizicei moderne, teoria sa postulează – încorporând timpul ca un *datum*, o condiţie a spaţiului – universul cu patru dimensiuni, al fizicei cosmice moderne.

Lumina esenţială – care pentru Cantemir este însăşi divinitatea – se încorporează infinit în toate lucrurile lumii. Forma, viaţa şi sufletul sânt expresiile ei cele mai înalte. Ca Alexandrinii, Cantemir distinge în ele corpul aceleiaş substanţe. „Lumina particulară – spune el – care este sufletul, viaţa şi forma, ca şi sinonime sânt."

De la materia plină de întuneric, pe care Cantemir o consideră „ca şi mută" (*d' ogni luce muta*, ar zice Dante), abia accesibilă formei, până la regnul absolut al Substanţei, universul nu este decât o imensă ierarhie de lumini.

„Cea dintâi categorie a formelor – scrie Cantemir – este ca şi mută şi aproape obscură, totuşi mai mult sau mai puţin luminoasă, după proprietatea ei specifică precum: cristalul, piatra, gemma, metalul şi alte asemenea lor care deşi abia dau vreun semn de viaţă, totuşi sânt vii şi împlinesc funcţiunea formei lor esenţiale." În această clasă, quasi-obscură, Cantemir aşează creaţiile artei.

A doua categorie, mai luminoasă, e aceea a germenilor vegetali, cari poartă – cum spune Cantemir - „preludiile sufletului viu."

A treia categorie este aceea a vieţii organice, vegetale şi animale, a formelor substanţiale – cum le spune Cantemir – forme luminoase deşi nu participă permanent la lumină. În această categorie, Cantemir aşează raţiunea sensitivă, sufletul brut.

A patra categorie, este aceea a substanţei eterne, a sufletului însetat de divinitate, participând la divinitate, substanţă din Substanţă.

Universul lui Cantemir cunoaşte acţiunea modificatoare a stelelor – ţesătura lor de lumină în care sânt

implicate destinele. Ca marii mistici Cantemir a desluşit în efluviile nopţii svonul muzicei cosmice. El a comparat tactul stelelor cu un tact de clavecin: *est enim astrorum motus quasi claviger*.[51]

Filosofia care se desprinde din contemplarea acestui univers, viu până în cristalele şi în mineralele sale, este o filosofie pantheică. Geniul baladelor noastre, în care arborii şi munţii, pietrele şi animalele se cuminecă întru marea viaţă a lumii, palpită într'însa. În concepţia poporului acestuia – ca şi în concepţia lui Cantemir – lumea este o lumină împietrită, o materializare a luminei şi, în ultimă analiză, corpul însuşi al lui Dumnezeu.

Cuvântul Românesc „lume" derivă din „lumen." Lume înseamnă lumină…

51. Într-adevăr, mişcarea aştrilor este asemănătoare unei muzici de clavecin.

NOTĂ

ROMÂNII, POPORUL TRADIȚIEI IMPERIALE
publicat în *Dacia*, I, nr. 1, 15 Aprilie 1941, pag. 3.

MISIUNEA ROMANĂ
publicat în *Dacia*, I, nr. 2, Mai 1941, pag. 3.

LEGEA ROMÂNEASCĂ
publicat în *Dacia*, I, nr. 3, 15 Mai 1941, pag. 3.

LIBERTATEA ROMÂNEASCĂ
publicat în *Dacia*, nr. 4, 15 Iunie 1941, pag. 3.

INSTITUȚIILE ROMEI
publicat în *Dacia*, I, nr. 5, 15 Iulie 1941, pag. 3 şi
nr. 6, 15 August 1941, pag. 5.

BASARABII: SENSUL UNOR MARI TRADIȚII
publicat în *Dacia*, I, nr. 7, 1 Noiembrie 1941, pag. 3.

O EXPRESIE A ROMÂNISMULUI: FILOZOFIA LUI DIMITRIE CANTEMIR
publicat în *Dacia*, I, nr. 8, 1 Mai 1942, pag. 1

CUPRINS

COLOFON

Redactor/ Cezar Bălășoiu
Ediție îngrijită de/ Ionuț Gurgu
Layout/ Atelieruldegrafică.ro
Dtp/ Remus Brihac

Editura Predania
Strada Vulturilor, Nr. 8,
București, **www.predania.ro**

Carte apărută cu sprijinul Asociației
„Așezămintele Sfântului Mare Mucenic Mina"
www.asfmina.ro